

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

Svoboda

V S E B I N A

Bt., Henri Barbusse / Ek, Naloge in taktika delavskega gibanja pri nas / Ivan Toplikar, Friderik Engels / Henri Barbusse, Na koncu sveta /
Knjige in knjižnice

LETO VII. • ŠTEV. 9
SEPTEMBER 1935

NAROČNINA

ZA MARKSISTICNI MESECNIK „SVOBODA“ ZNASA:

LETNO	Din 40.—
POLLETNO	„ 20.—
ČETRTLETNO	„ 12.—
ZA AMERIKO LETNO	„ 60.—
POSAMEZNA ŠTEVILKA	„ 4.—

UREDNIŠTVO IN UPRAVA ZA JUGOSLAVIJO: LJUBLJANA, PALAČA
DELAVSKE ZBORNICE, MIKLOŠIČEVA CESTA 1
ZA AMERIKO: CHICAGO, ILL. 3639 W, 26 TH. ST.

Konsumna zadruga za Ljubljano in okolico

r. z. z o. z.

Ljubljana, Medvedova cesta številka 36

Priporoča svojim članom vedno sveže špicerijsko in razno galanterijsko blago. Cene konkurenčne. Član postane lahko vsak. Pristopnina znaša Din 5.—, Delež Din 25.—.

Konsumno društvo rudarjev

Ustanovljeno 1906 Hrastnik Ustanovljeno 1906
r. z. z o. z.

Ima 3 prodajalne, zadržno gostilno in pekarno. Član postane lahko vsak. Delež Din 100.—. Sodruzi, sodružice podpirajte Vašo zadrugo, Vaš Delavski dom

Konsumno društvo za Mežiško dolino

r. z. z o. z.

Poštni predal št. 3 - Telefon inter št. 5 - Pošti. ček. rač. št. 15.925 - Brzjav: Kodes Prevalje

Centrala in skladišče: Prevalje

Prodajalne: 1. Prevalje, 2. Leše, 3. Guštanj, 4. Muta, 5. Črna I, 6. Črna II, 7. Mežica, 8. Sv. Helena, 9. Pekarna Prevalje.

Sprejema hranilne vloge in jih obrestuje po najvišji obrestni meri. Vse nove hranilne vloge se lahko vsak čas na zahtevo vlagatelja neomejeno dvigajo. Denar zamorete vlagati direktno v centralo v Prevalje po poštih položnicah, ki Vam dajo na razpolago vse naše prodajalne, ali pa osebno v vsaki naši posamezni prodajalni. Prodaja se le članom. Pristopnina Din 5.—, Član društva postane lahko vsak. Delež 300 Din

Splošna gospodarska in konsumna zadruga za Gorenjsko

r. z. z o. z., Jesenice-Fužine, Cankarjeva 3

opozarja vse gorenjsko delavstvo, da je glavni pogoj za osvoboditev delavskega razreda njega gospodarska osamosvojitve. Zaradi tega naj se sam pri delu za njo pridruži slehernik!

Prodajalne: Sava, Jesenice, Borovlje, Kor. Bela, Dobrava, Sp. Gorje, Mojstrana. Zadržne gostilne: na Savi v Del. domu, na Kor. Belli, nasproti postaji.

Zadržni kino: Radio poleg delavskega doma. Delavska domova: na Savi-Jesenicah, v Sp. Gorjah!

Svoji k svojim - ker bomo le - Mi vsi moči!

Bt., Henri Barbusse

Svetovno slovstvo pozna tri vojne romane, ki po svojem nazornem opisu, globokem občutju in protivojni tendenci prekašajo vse ostale, ki nam jih je v preobilici podarila zlasti povojna doba. Ti trije vojni romani so: Zolov »Polom«, Tolstega »Vojna in mir« in Barbussov »Ogenj«. Avtor slednjega romana je umrl 30. avgusta t. l. v Moskvi. Ta veliki duh, ki se je vse svoje življenje boril za človeštvo, zasluži, da se ga tudi v naši reviji na kratko spomnimo.

Henri Barbusse se je rodil 17. maja 1873 v Aisnieresu v Franciji. Po skrbni vzgoji, ki je bil deležen v raznih institutih, je postal uradnik in kasneje ravnatelj neke pariške književne založbe. V mladosti je pisal pesmi, kasneje pa se je docela posvetil prozi. Pisateljvanja se je učil pri največjem in najpomembnejšem francoskem pisatelju Emilu Zoli, s katerim ga je vezalo marsikaj skupnega, predvsem pa brezobzirna ljubezen do resnice. Od njega se je Barbusse naučil natančnega opazovanja ne samo okolja, nego tudi vpliva tega okolja na človeško duševnost, obenem pa mu je imponiral Zola kot neustrašen borec zoper krivico. Pod Zolovim vplivom je še pred svetovno vojno spisal dva večja romana in zbirko novel.

Višek pa je dosegel Barbusse v svetovni vojni, ki se je je udeležil kot francoski prostak na fronti; tam je spoznal vso divjo in brezsmiselno morijo, poglobil se je v čuvstvanje in mišljenje navadnega vojaka, spoznal je njegovo dobroto in njegovo barbarstvo, ki je v hipu vzplamtelo pod težo razmer obenem z vsem tistim, kar je v človeku atavističnega. Sredi s šovinizmom prepojenega ozračja je dvignil svoj glas proti vojni in za mednarodno bratstvo v knjigi »Feu« (Ogenj), ki je izšla še med svetovno vojno kot močan in učinkovit protest proti ponižanju človeka. Ta roman, ki nam opisuje življenje in usodo desetorice francoskih vojakov na fronti, je bil kmalu prestavljen v vse svetovne jezike — Slovenci smo ga dobili v Debeljakovem prevodu šele po končani vojni. S tem delom se je uvrstil Barbusse v tisto vrsto klicarjev in borcev za mir, ki spadata vanjo Reza Luxemburg in Karl Liebknecht. V tisto maloštevilno vrsto, ki se ni udala ne umetno ustvarjenemu javnemu mnenju in ki ni zatajila svojega prepričanja, čeprav je tvegala vse. — L. 1919 je izdal še delo »La clarté« (Jasnost), ki je prav za prav tudi vojni roman, dasi ne dosega »Ognja«. V njem nam opisuje življenje francoskega delavca, ki ga je strahota vojne privedla do pravega spoznanja.

Naloga modernega pisatelja mora biti predvsem borba za resnico, pravico in boljšo družbo. To nalogo je Barbusse po svojem najboljšem prepričanju izpolnjeval. Kjerkoli je bilo treba, je zastavil svoj glas zoper zatiranje. V člankih, ki jih je pisal za svoji reviji, najprej za »La clarté«, kasneje za »Le monde«, se je boril zoper reakcijo, kapitalizem, imperializem, zoper nerazum, nevednost in zlobo. Pri tem pa je ostal

zmeraj pravi umetnik, posegal je zmeraj v najgloblje globine človeka, bil je ves človeški.

Nasprotniki so ga često napadali, češ, da je dolgočasen v opisih, da v svojih delih vse preveč teoretizira, skrajna levica mu je nekaj časa očitala nepoznavanje dialektičnega materializma, toda Barbusse je šel svojo pot: rul je globoko v človeka, iščeč v njem prvinskih nagonov, odkrivajoč v vsakem tudi kaj dobrega, teoretiziral pa je na široko, ker je pač imel to in ono povedati, kar je razmislil. Bil je predvsem mislec, prav svojstven mislec; mnogi njegovi nazori so utopični, kar je za nekaj časa celo ohladilo razmerje med prepričanim levičarjem in Moskvo. Poudarjal pa je vsepovsod ideale resnice, pravice in mednarodnega bratstva, dasi ni kaza! poti do njih. In tudi to je že nekaj. Že zato, da ne pozabimo v vsakdanji borbi na visoke cilje, ki jih moramo imeti pred sabo.

Ek, Naloge in taktika delavskega gibanja pri nas

1.

Vsi, ki nismo marksisti samo po imenu, nego predvsem po prepričanju in delu, smo si edini v svojem cilju. Naš cilj ne more biti nič drugega kakor ustvaritev brezrazredne socialistične družbe, ki bodo v njej produkcijska sredstva last celote in bodo tej celoti tudi služila. Zavedamo se, da pomenja socializem v razvoju človeštva silen korak naprej, morda celo največji korak v vsem razvoju, kajti šele s socialistično družbo se prične zgodovinska doba človeštva. Samo socializem more rešiti človeštvo iz današnjega barbarstva, samo socializem bo odpravil izkoriščanje človeka po človeku in ustvaril razmere, kjer se človek ne bo beril proti sočloveku, nego z njim proti naravnim silam, izkoriščujoč jih v prid celotne družbe. Pravi socialist mora imeti ta cilj vedno pred svojimi očmi, spremljati ga mora pri vsem njegovem delu in nehanju. Kdor izgubi ta veliki cilj iz vida, kdor je morda pristaš delavskega gibanja samo radi gibanja, ne more biti pravi marksist, pa najsi trdi o sebi, kar hoče. Kajti »človeka ne presojamo po tem, kar trdi o sebi da je, nego po njegovem celotnem delu« (K. Marx).

Za dosego vsakega cilja pa je potrebna borba, tem hujše in trše borbe zahteva naš cilj: boriti se moramo zanj v zelo kemplicirani družbi, ki vladajo v njej najrazličnejši in najbolj nasprotujoči si interesi, boriti se moramo često v skrajno neugodnih političnih razmerah. Vprav radi kempliciranosti današnje družbe se moramo zavedati vseh ovir in težav, ki se nam dnevno stavijo na pot, boriti se moramo v danih razmerah, ki jih nismo ustvarili mi, nego so pač produkt družbe in razmer, ki v njih živimo.

Za uspešno borbo je potrebno zmeraj dvoje, in sicer: 1.) točna analiza vsakokratnih razmer, 2.) na podlagi analize si izberem šele pravilno taktiko boja. Analiza in taktika morata iti zmeraj roko v roki, kajti brez pravilne analize si ne morem izbrati pravilne taktike boja. Potem naš boj tudi ne more biti uspešen; namesto da bi koristil, škoduje.

Najboljši taktik delavskega boja je bil doslej brezdvomno Engels. Dočim nam je podal v večjih delih analizo današnje družbe in obenem metodo, po kateri se mora analiza izvršiti, obravnava v pismih, ki jih je pisal prijateljem zlasti v dobi, ko je postal svetovalec celotnega mednarodnega delavskega gibanja, na konkretnih primerih taktična vprašanja. En-

gels je pri praktičnem boju redno združeval analizo s taktiko; njegova pisma so zato bogata zakladnica za tistega, ki se hoče taktike učiti. Prav zato se bomo nanj še večkrat sklicevali.

Vkljub temu, da sta nam podala Marx in Engels v svojih delih m e t o d o, po kateri moramo izvršiti analizo vsakokratnih razmer, opažamo vendarle, da dane razmere ljudje, ki se smatrajo celo za »edino prave« marksiste, docela napačno analizirajo; vzroke za take napačne presoje in analize moramo iskati v nezadostnem poznavanju samih razmer, deloma pa igrajo pri tem odločilno vlogo tudi razne iluzije. Radi napačne analize pri vodilnih funkcionarjih delavskega pokreta te ali one smeri je vprav delavstvo pretrpelo že ogromno škodo. — Prav nič manjše škode pa ni pretrpelo radi uporabe nepravilne t a k t i k e, kajti tudi te se je treba prav tako kakor pravilne analize šele učiti. Kdor je bil vojak ali se je celo udeležil svetovne vojne, ve, da so pri vseh bojih — od napada male patrulje do velikih in odločilnih bitk — stala v ospredju taktična vprašanja. Bistvo vse te taktike je bilo: kako sovražnika v danih razmerah najbolje zgrabit, da se mu s čim manjšimi lastnimi izgubami prizadene čim večja škoda. Vsak primer je zahteval drugačno taktiko in reči smemo, da ni velikih bitk odločeval cilj, ki je predstavljal hotenje zmage, nego gola taktika. Tista taktika, ki je korenito upoštevala ves sklop razmer na obeh straneh strelskih jarkov in ki se je odločila mnogokrat tudi za — nenapad, če razmere zanj niso bile ugodne. Prav tako se že v miru gojenci vojaških šol vseh držav seznanjajo predvsem s taktičnimi vprašanji. Tudi razredni boj med posedujočimi in neposedujočimi je neke vrste vojna: različni razredi človeške družbe se bore za svoje koristi, za ohranitev svoje oblasti ali za njeno dosego. In vendar se pri vsem tem z vprašanjem taktike bodisi celotnega našega delavskega gibanja, bodisi v konkretnih primerih le malo ukvarjamo, prepuščajoč često vse skupaj golemu slučaju. V naši reviji in preje v podružnicah kulturne organizacije smo znali pač ljudi navduševati, prirejali smo celo delavske šole in predavanja o dialektičnem materializmu, le eno smo mnogo zanemarjali: znanstveno nismo preresetavali vprašanja taktike delavskega boja. Naše gibanje ni zgrajeno na avtoriteti, nego je demokratično, v njem pride lahko vsakdo do besede, zato pa je tem bolj potrebno, da se vsak posameznik seznaní tudi z osnovnimi načeli taktike. Ker tega nismo storili, ker se za to niti brigali nismo, je moralo često priti do nesoglasja med vodstvom zlasti strokovnih organizacij in pa članstvom. Res je, da ima vodstvo mnogo več pregleda o splošnem položaju kakor velika večina članstva in da je vprav radi poznavanja razmer prisiljeno zgrabiti često za miroljubnejšo taktiko, kar mnogokrat vzbuja hudo kri. Če bi bilo članstvo vzgojeno in poučeno o taktičnih vprašanjih in če bi vodstva ne ohranila vsega zase, bi mnogo nesporazumov odpadlo, prav tako bi pa očitki »izdajstev« ne našli plodnih tal.

Da se docela razumemo, naj pristavimo, da golega »taktiziranja radi veselja nad taktiziranjem« ne priznavamo. Zavedamo se nevarnosti, če se prepusti določitev taktike osebam, ki hodijo po svetu z razgreto glavo in jim taktiko narekujejo ne stvarne razmere, nego želje, prav tako pa za določanje taktike niso poklicane osebe, ki so izgubile iz vida cilj. Že zadnjič sem citiral Engelsove besede: »Nemški komunisti (mišljeni so tu tedanji socialni demokrati) so komunisti, ker gledajo skozi vse vmesne postaje in kompromise, ki jih niso ustvarili sami, nego jih je ustvaril zgodovinski razvoj, jasno svoj končni cilj in ga ne izgube iz vida.«

Delavsko gibanje pozna najraznovrstnejše načine boja, uporablja torej najrazličnejšo taktiko. Iz zgodovine delavskega gibanja razvidimo, da se je doslej delavstvo borilo v revolucionarnem boju, posegalo je po štrajkih in pasivni rezistenci, se udeleževalo volilnih bojev ali se celo abstini-ralo od njih, da se je pogajalo s podjetniki in sklepalo najrazličnejše kom-promise. V različnih razmerah je uporabljalo različno taktiko, kakor so jo pač te razmere narekovala. Principielno se ne da zavračati nobena vrsta taktike, kajti taktika ne more biti prikrojena po enem vzorcu; kar je enkrat dobro in koristno, to drugič škoduje in lahko celo uniči vse, kar je bilo dotlej s težavami in žrtvami priborjeno in ustvarjeno. To je treba posebej poudariti, kajti so ljudje, ki so »navdušeni« kar samo za eno vrsto taktike, ki so pripravljeni uporabiti kar skrajno orožje ob najneugodnejših razmerah, na drugi strani pa stoje zopet večni kompromisarji. Da pre-gled razne vrste taktike izpopolnimo, moramo še omeniti celo taktiko »bremzanja in oviranja«, če se zdi, da bi nepremišljen izbruh uničil vse pridobljeno. Slednjo taktiko ni v danem primeru nasvetoval nihče drug ko — Engels. In njemu gotovo ne bo mogel nihče očitati, da ni ostal prav do zadnjega diha — socialist.

Glede taktike je prav poučno Engelsovo pismo, ki ga je pisal 3. no-vembra 1893 iz Londona Kautskemu. Pismo navajamo spodaj v dobesed-nem prevodu, kar je razprto tiskano, je podčrtal Engels sam. Da bo pismo vsakomur docela razumljivo, naj najprej na kratko orišemo tedanjo si-tuacijo! L. 1890 se je razvil v Belgiji in Avstriji med delavstvom velik boj za uvedbo splošne volilne pravice, ki je ti dve deželi nista poznali; od te pravice je bil izključen namreč predvsem delavski razred. V Belgiji je proletariat splošno volilno pravico izbojeval l. 1893 in sicer z zagro-zitvijo generalnega štrajka. Ta uspeh je izpodbodel tudi avstrijsko delav-stvo, da je začelo tudi ono zahtevati od vodstva svoje stranke, naj pro-klamira generalni štrajk, čeprav razmere zanj niso bile niti malo ugodne. Dočim je Engels za Belgijo priznaval možnost generalnega štrajka, pa ga je Avstrijecem odločno odsvetoval, še več, nasvetoval je celo opustitev vseh člankov, ki bi o štrajku samo teoretično pisali. Mesto, kjer razpravlja v pismu o tedanji situaciji v Avstriji, slove dobesedno sledeče:

»Razumem te, da želiš priti na Dunaj. Avstrija je sedaj najvaž-njša dežela v Evropi, vsaj ta hip. Tam je sedaj iniciativa, ki bo v enem ali dveh letih vplivala na Nemčijo in ostale dežele. Pridni Taafe¹⁾ je sprožil kamen, ki se ne bo tako hitro zopet ustavil. Zato pa je postalo naravno, da hoče vsak Avstrijec sodelovati; dela bo do-volj. Dunajčanov sem bil zelo vesel, so sijajni tiči, toda vročekrvni, vročekrvni, da kar nič ne zaostajajo za Francozi. In sedaj se pa ne pravi: navduševati nego preje: ovirati, da se plodovi dolgoletnega dela ne zaigrajo v enem dnevu. Ede²⁾ mi je sinoči prečital, kar si mu pisal o nekem članku o štrajku kot političnem sredstvu boja. Jaz sem mu odločno odsvetoval, da bi tak članek napisal. Po mojem mnenju se je³⁾ že z zadevo o volitvah v treh razredih dovolj izkazal kot mož, ki je izgubil vsakršen stik z množicami, ki iz študijske sobe doktrinarno presoja vsa vprašanja neposredne prakse. Sploh sem pa tudi mnenja,

¹⁾ Tedanji avstrijski ministrski predsednik, ki je obljubil uvedbo splošne volilne pravice, a je kasneje z njo odlašal.

²⁾ Bernstein.

³⁾ „

da bi tak članek prav sedaj moral skrajno škodljivo vplivati. Najsi bi bil (članek) napisan še tako previdno, še tako nepristransko in pretehtevajoče, vendar bi lahko dunajska «Volkstribüne»⁴⁾ iztrgala iz njega tista mesta, ki bi ji prijala, jih natisnila v mastnem tisku ter bi tako izigrala ljudi, ki se že itak govolj trudijo, da bi zadržali Dunajčane pred brezglavimi početji.⁵⁾ Saj sam praviš, da so barikade zastarele (lahko pa postanejo zopet koristne, kakor hitro bo tretjina do dveh petin vojske socialistična, in bo šlo potem za to, da se ji da možnost, da propade); toda politični štrajk mora ali takoj zmagati — že s samo zagrožitvijo (kakor v Belgiji, kjer je vojska zelo omahovala) — ali pa se konča s silno blamažo⁶⁾ ali pa mora končno voditi naravnost na barikade. In to na Dunaju, kjer vas lahko brez nadaljnega s Čehi, Hrvati, Malorusi itd. postrele na kupe. Ko se bo zadeva na Dunaju odločila tako ali tako, za politični generalni štrajk ali proti njemu, bo vprašanje za »N. Z.« še zmeraj dovolj aktualno.⁷⁾ Če bi pa sedaj teoretično in splošno ter javno razpravljali, ali se naj to bojno sredstvo uporabi ali ne, bi napeljavali na Dunaju samo vođo firebrandom⁸⁾ na mlin. Vem, kako se mora Viktor truditi, da deluje zoper čarovno moč, ki jo ima fraza o generalnem štrajku na dunajske množice, in kako je vesel, če odločitev lahko vsaj za nekaj časa odloži; v takih razmerah se moramo absolutno varovati, da ne napravimo in ne rečemo nič takega, kar bi bilo strasnim strujam v prid.

Dunajski delavci naj počakajo, dokler ne dobe z glasovalno pravico sredstva, da pr e š t e j e j o sebe in svoje prijatelje na podeželju, potem bodo poznali svojo moč in razmerje te svoje moči do nasprotnikov.

Nato govori Engels v pismu obširno še o drugih stvareh. Toda generalni štrajk v Avstriji se mu je zdel tako važna reč, da si ni mogel kaj, da bi se na koncu pisma na to vprašanje še enkrat ne povrnil. Tam pravi:

»Da se še enkrat povrnem k generalnemu štrajku; pozabiti ne smeš, da ni bil nihče bolj vesel kot belgijski voditelji, ko se je stvar tako dobro iztekla. Preživeli so itak dovolj strahu, da bi bili prisiljeni izpolniti grožnjo; sami so namreč vse predobro videli, kako malo bi utegnili uspeti. In vse to v pretežno industrijski deželi in pri vojski, ki je bila docela omahljiva in slabo disciplinirana, ki je bila bolj podobna milici. Če pa je vendar bilo še tu s tem orožjem kaj izgleda na uspeh, kako naj bi bilo šele v Avstriji, kjer prevladuje kmet, kjer je industrija sporadična in slabotna, kjer so velika mesta zelo maloštevilna in raztresena, kjer so narodi drug proti drugemu nahujskani in kjer ne štejejo socialisti niti 10 odstotkov celotnega prebivalstva (seveda odraslega moškega). Zato se pa naj za vse na svetu izognemo vsakemu koraku, ki bi že itak nepotrpežljivo in dejanj željno delavstvo zapeljal k temu, da bi vse svoje pridobitve postavilo na eno

⁴⁾ Glasilo levega krila dunajske socialne demokracije, ki se je zlasti v nemala za proglasitev generalnega štrajka.

⁵⁾ Tu je mišljen Viktor Adler.

⁶⁾ Polom.

⁷⁾ Z drugimi besedami: Engels ne mara, da bi se v takih razmerah razpravljalo v člankih o štrajku; kadar bo odločeno, pa se lahko o njem govori v reviji »Neue Zeit«.

⁸⁾ Ekstremnim elementom.

karto — in vrhu tega še v času, ko vlada to želi in tudi lahko doseže s provokacijo.«⁹⁾

Kaj smo nameravali s tem pismom povedati? Nič drugega kakor to, da je vsakemu socialistu, ki mu je res za stvar, potreben predvsem — pametizem (izraz pride od besede pamet!). Kdor pa se dela revolucionarnega in noče upoštevati dejanskih razmer, pa zbuja vtis, da mu za socializem ni prav nič, nego samo za — njegovo osebo, da mu je samo za to, da gledamo in občudujemo v njem — junaka. Stvar je samo ta, da je tako junaštvo le kratkotrajno.

In poudariti je treba še eno: da je namreč o vseh takih in sličnih stvareh zelo nepopularno pisati ali govoriti. Vendar pa je končno krvava dolžnost prepričanega marksista, da tudi o nepopularnih stvareh ne molči.

2.

Če hočemo dognati, kakšno taktiko naj uporablja celotno delavsko gibanje — strokovno, kulturno in eventualno politično — pri nas, moramo najprej napraviti analizo celotnega položaja. Taktika delavskega gibanja v vsaki deželi zavisi od štirih faktorjev, ki jih moramo upoštevati in sicer:

- a. od svetovnih gospodarskih razmer;
- b. od evropske politične konstelacije;
- c. od notranjepolitičnih razmer v dotični deželi
- in
- d. od številčne in tudi moralne moči delavskega razreda v dotični deželi.

Oglejmo si sedaj v glavnih obrisih, kolikor nam pač dopušča prostor, in brez iluzij te štiri faktorje, da si bomo znali potem prikrojiti pravilno taktiko!

a) O sodobnih gospodarskih razmerah, ki vladajo v kapitalističnem svetu, nam ni treba izgubljeni mnogo besed — saj jih vsak vsaj deloma pozna; važno pa je, da si predočimo, kako vplivajo na posamezne družbene razrede. Zadnja kriza nas je znova poučila, da postane kapitalist v dobi krize mnogo bolj samopašen in samohoten, kakor je v dobi gospodarske konjunktore, ko tu pa tam še vrže kako drobtinico delavcem s svoje bogato obložene mize. Zavedati se moramo namreč, da kapitalistična družba predstavlja tudi za kapitalista zlasti v dobi krize velik riziko. Tu so veliki monopoli, ki že v dobah konjunktore uničujejo manjše podjetnike, v krizi se jim pridružijo polni magacini ob pomanjkanju trgov, izpremembe denarne vrednosti, nadalje državno poseganje v gospodarstvo itd. Vse to napravi zlasti manjše podjetnike, ki nimajo vpogleda za kulise, močno nesigurne. Ob tej nesigurnosti se skušajo rešiti vsaj socialne zakonodaje, ki jih ovira še kolikor toliko pri izkoriščanju, zato naperijo svoj boj zlasti zoper njo. Če zadene njihov boj proti tej zakonodaji na prevelik odpor delavskega razreda, se poslužujejo pač druge taktike: da posamezne zakone spretno obidejo, da jih ne izvajajo, kar se da ob nepoučenem delavstvu zlahka doseči. — Malomeščanstvo je kriza docela sproletarizirala. Malomeščan, ki je zaradi svojstvenega načina produkcije živel ločeno, ne pozna družbenih

⁹⁾ Pismo je izšlo v knjigi Kautsky, Aus der Frühzeit des Marxismus.

zakonov in je v dobi rastoče krize postal plen fašizma. Danes, ko se je kriza nekako stabilizirala, ko črta ne pada več tako močno navzdol, se je malomeščan deloma umiril in zanj se vrši v demokratičnih deželah ljuta borba med kapitalističnimi in delavskimi strankami. Od tega, kdo ga bo znal pridobiti, zavisí v mnogočem, ali bo šel razvoj na desno ali levo. Vsako poslabšanje krize ga seveda utegne zopet suniti na skrajno desnico. — Delavski razred okuša danes v svojem boju vse blagodatí nekdanje krilatice: »čim slabše, tem bolje«. Vedno hujši pritisk krize je proletariat strašno oslabil. Dokler ni bilo ogromne rezervne armade kapitalizma, t. j. brezposelnih, se je lahko uspešno bojeval. Prvi udarec krize ga je omamil, naraščujoča brezposelnost in strah za delovno mesto sta ga razorožila, ker sta mu onemogočila uporabo najuspešnejšega orožja — štrajka. Med brezposelnimi se je naselil obup, ki jih je vodil ali v popolno apatijo ali v desperatna dejanja. Delavstvo je ob rastoči krizi nujno moralo stopiti iz ofenzive v defenzivo, začela se je živce razkrajajoča borba v zakopih. Mezde so padale — oslavljeni delavni razred ni našel nikjer možnosti, da bi to preprečil. Posledica je bila dvojna: en del se je močno zradikaliziral, zahtevajoč hitre rešitve, drugi del je zapadel apatiji, stopil je v stran ali celo v fašistovske organizacije, s čimer je težko in mukopolno borbo razrednozavednega delavstva kajpak močno oteževal. Radikalizacija, ki stavlja vse na eno karto, razjedene organizacije, tvorba različnih skupin in sekt, apatija — vse to so posledice, ki jih je zapustila naraščujoča gospodarska kriza za sabo. Kakor hitro pa ni kriza več naraščala, nego se je stabilizirala, so se začele razmere med delavskim razredom izboljševati. Vsaj v demokratičnih in poldemokratičnih deželah je dan delavstvu majhen oddih. Vse desolatne razmere, ki jih niti prav izmeriti ne moremo, nam prihajajo šele polagoma do zavesti. Nizek standard, neizvajanje socialne zakonodaje, še vedno zniževanje mezd sili delavstvo tudi pri nas v stavke, ki so vsaj deloma uspešne. Prehajamo v novo obdobje, o katerem sicer ne moremo vedeti, koliko časa bo trajalo, ki ga pa moramo na vsak način izkoristiti za zbiranje sil, za izgraditev organizacij, za socialne boje. Zaznamovati moramo vsaj dve veliki pridebitvi zadnjega leta, in sicer: 1. spoznanje, da s fašizmom ni nič, kar je vsaj pri nas zaustavilo prehajanje delavstva v fašistovske vrste, 2. spoznanje o potrebi enotnosti delavskega razreda. Obe spoznanji sta mnogo vredni, dasi sta bili odkupljeni s težkimi žrtvami. Kajpak je radikalnost ostala. Radikalnost pa je dvojna: tista, ki zavestno in s premišljenimi načrti dela za bodočnost, upoštevajoč, kar se da v danih razmerah napraviti, in tista, ki z danimi razmerami ne računa, ki zato ovira konsolidacijo delavskega razreda, ki hoče z enim udarcem doseči vse; in ker tega udarca niti napraviti ne more, razbija pač v onemoglem obupu okrog sebe. Radikalno bomo delali za socializem, prav tako pa moramo s temeljitimi analizami razmer poučevati vse tiste, ki niso še našli poti iz razbijanja okrog sebe, da čim prej najdejo pot in smer, ki more biti v današnjih razmerah edino uspešna. To pot in smer pa si moramo izbrati po tem, kakor nam jo narekuje analiza sodobne evropske politične konstelacije. Saj ne živimo na luni, nego na temle svetu, kjer je vse med seboj tesno povezano.

b) Vkljub temu da smo v naši reviji in preje na predavanjih mnogokrat razpravljali o vsakokratnem evropskem in svetovnem političnem položaju, smo dosegli glede tega poznavanja bore malo uspehov. Zmeraj se moramo namreč zavedati, da smo otroci svojega

okolja in da razmere, ki v njih sami živimo, radi posplošujemo kar na celo pokrajino. Z drugimi besedami: marsikdo izmed nas je nagnjen k temu, da vse premalo gleda izza plank, ki ga ograjajo, da misli n. pr. Trboveljčan, da so Trbovlje ves svet in da so razmere prav povsod take kakor v Trbovljah. In vprav delavstvo, ki se bori vendar ramo ob rami z delavstvom vsega sveta, bi se morale najbolj zanimati za svetovno-politični položaj. Tem bolj pa se mora zanj zanimati delavstvo razmeroma tako majhne države, kakor je Jugoslavija. Kakor odločujejo v svetovni politiki ne male države (saj bi bilo to docela nenaravno!), nego velike imperialistične sile, prav tako se bodo tudi v bodočnosti odločili veliki socialni boji prav v njih. Revolucije so se doslej že tudi vršile v manjših deželah, kakor v južni Ameriki, toda delavske revolucije to niso bile, nego — generalske. To je treba poudariti proti vsem tistim, ki menijo, da »se plaz lahko povsod sproži«.

Kakšna je torej evropska politična situacija z ozirom na delavski razred. Žal, moramo reči, da ni prav nič ugodna in rožnata, čeprav bi, kajpak, nadvse radi konstatirali obratno. Je pa zmeraj tako, da nastanejo največje nesreče takrat, kadar si zapiramo pred dejstvi oči, vdajajoč se tako iluzijam. In silna tragika vprav našega delavskega gibanja je v tem, da obstoja tako velika razlika med našim hotenjem po takojšnji rešitvi in pa neugodno svetovno-politično situacijo. Iz te razlike izvirajo najbolj tragični konflikti, obenem pa tudi največja nevarnost za naše delavstvo, da izgubi še tisto, kar ima, če postavi vse na — eno karto.

Dasi obstojajo med razmerami v posameznih državah precejšnje razlike, smemo vendarle vso Evropo v glavnem razdeliti v pet krogov, in sicer: 1.) meščanskodemokratične dežele, ki ni v njih velike fašistovske nevarnosti (nordijske dežele in Anglija), 2.) meščanskodemokratične dežele s fašistovsko nevarnostjo (Francija, Češkoslovaška), 3.) dežele z nefašistovskimi diktaturami in poldiktaturami, 4.) fašistovske dežele (predvsem Italija, Nemčija, Avstrija, Španija), 5.) Sovjetska unija.

Če pri našem pregledu ne upoštevamo demokratičnih Združenih ameriških držav, kjer se delavstvo vkljub silno razviti industriji ob volitvah opredeljuje za eno izmed obeh kapitalističnih strank, moramo konstatirati predvsem, da se je število demokratičnih držav brez fašistovske nevarnosti v teku krize skrčilo na minimum; in vendar je demokracija prvi pogoj za uspešen razvoj delavskega gibanja. V demokratičnih deželah s fašistovsko nevarnostjo je delavski razred potisnjen v defenzivo že s samim dejstvom, da se mora boriti in združevati svoje sile v borbi za nekaj, kar obstoja, kar pa je ogroženo, namreč za demokracijo, in sicer ne za delavsko, nego za — meščansko demokracijo.

Zapadnoevropsko delavstvo ni moglo doživeti hujšega udarca, kakor je zmaga fašizma v Nemčiji, v deželi, ki je na vsej evropski celini najbolj industrializirana, v deželi, kjer tvori delavski razred 45 odstotkov celotnega prebivalstva. To zmago je znala Rusija pravilno oceniti, zavedajoč se nevarnosti, ki ji grozijo od nje: obenem pa je imela ta zmaga neposredni učinek na večino evropskih dežel, stopnjujoč tudi v njih fašistovsko nevarnost (Francija, Češkoslovaška, zmaga fašizma v Avstriji itd.). Zmaga fašizma v Nemčiji je faktor, ki mora ves zapadnoevropski delavski razred pri vsem svojem delu z njim računati; zavedati se mora, da se bo semafor

za evropsko delavsko gibanje le težko postavil na »prosto!« prej, preden se fašizem ne skrha. In prav v slednjem je vsa težava in ves problem.

Ko se fašizem polasti oblasti, zajame ves državni aparat, ki ga izpopolni do popolnosti, obenem poseže prav tako v samoupravne ustanove in celo v zasebna podjetja; s fašizmom prepojeni in od njega odvisni državni aparat je najboljše sredstvo in instrument, s katerim prepoji s svojo miselnostjo vse javno življenje in ga popelje v svoje kolotečine. Kdor ni fašist, ne more dobiti kruha, izročen je propadu in poginu. S svojo organizacijo ustvari ozračje splošnega nezaupanja, da se niti brat bratu ne upa povedati svojih misli, okrog vsakega posameznika ustvari praznino. Nad celoto bedi dobro plačana pretorijanska garda, obenem pa obzida fašizem vso deželo s kitajskim zidom — časopisje se piše samo po navodilih ministrstva za propagando. Ta omejitve napram ostalemu svetu ustvarja razpoloženje brezupnosti — kajti računati moramo s človeško omejenostjo, ki ne gleda prek lastnega plotu. Ker so vse organizacije razbite ali »vistosmerjene« in ker se kaznuje vsak najmanjši gibljaj s koncentracijskim taboriščem ali celo s smrtjo, se le stežka ustvari točka, kamor se postavi lahko vzvod protirežimske borbe. V takih razmerah se najde seveda prav malo ljudi, ki so voljni delati, a še ti vsepovsod naletujejo na ogromne težave, na izdajstva, apatijo in strah, na vso strašno bedo ustrahovanega in steroriziranega človeštva. V takih razmerah je treba metodo dela šele iznajti, ustvarja se iz izkušenj, ki so bile drago plačane, uspeh pa je često minimalen.

Italijanski primer nas uči, da lahko traja tako izgrajeni aparat desetletja. Kolikokrat smo po zmagi fašizma v Italiji pričakovali njegovega poloma, pričakovali smo ga zaman! Tak aparat se da razbiti samo s porazem v vojni, ker pa vojno zavračamo, pa z dolgotrajno borbo, ki ima desetletja lahko samo minimalne uspehe. Ne delajmo si namreč iluzij o tem, da bi človeštvo ne znalo mnogo prenesti. Štiriletna vojna nas je poučila, da človeštvo prav mnogo prenese, če se postavi pod pritisk. Štiri leta je ležalo človeštvo v blatu strelskih jarkov, zrlo smrti v obraz, si obiralo uši, krvavelo in stradalo, a štiri leta je vendarle vzdržalo. In v primeri z življenjem na fronti je življenje v fašistovski državi za povprečnika, ki ne čuti globoko, ki se vda, ki tuli z volkovi, da ima mir, še vendarle boljše. Kajti prvobitni nagon človeka je vendarle življenje, pa najsi je še tako slabo še tako drekasto.

Iluzijam o skorajšnjem padcu fašizma ne smemo podlegati. 30. junij preteklega leta ga ni omajal, nego celo utrdil. Fašizem še vedno raste, vrhunca še ni dosegel. Dokaz za to je posaarski plebiscit, prav tako pa izid letošnjih pomladanskih volitev na Češkoslovaškem, kjer sta v Sudetih obe delavski stranki izgubili v prid Henleinove fronte svoje sotekače; zvesto jima je ostalo samo jedro.

Iz vsega tega razvidimo, da moramo biti pripravljeni na dolgo borbo. Računati pa moramo tudi s tem, da s padcem fašizma morda še ne pride vrsta na delavstvo, nego da ga lahko zamenja vojaška diktatura. Kapitalizem ima na razpolago še več barijer.

Zmaga fašizma v Nemčiji je v mnogočem odločilna tudi za taktiko delavskega gibanja pri nas. Odločilna tem bolj, ker smo obdani bodisi od fašistovskih bodisi od reakcionarnih držav z nerazvito produkcijo in slabotnimi delavskimi gibanji.

c) Taktika delavskega gibanja v vsaki deželi pa je zavisna tudi od notranjepolitičnih razmer. V sodobni Evropi, kjer vladajo večino dežel odkrite ali bolj ali manj prikrite diktature, se dado te razmere precej težko presojati, kajti vse politično dogajanje je odmaknjeno v kabinete raznih ministrov in drugih vladajočih sil. Le redkokdaj prodre kaka novica med širše kroge, kjer se širi od ust do ust in dobiva s tem prav fantastične oblike, kar pravilno presojajo še otežkočuje. Kako nepravilno so nekateri pri nas presojali bivšo diktaturo, razvidimo iz tega, da so jo krstili enostavno za »fašistovsko« diktaturo, kar v resnici nikoli ni bila.

K vsemu temu se pridružuje še različna orientacija, različni pogledi na svet, ki najdejo svoj izraz v nacionalnem vprašanju.

Ker je imela bivša diktatura dovolj opravka s tem vprašanjem, delavskega gibanja ni razbijala, dasi ga je močno ovirala; pustila ga je, da je životarilo. Drugi vzrok, da ga ni razbila, je v tem, da se je vlada v dobi, ko diktatur drugod še ni bilo, izogibala, da bi prišla v opreko s tremi važnimi mednarodnimi silami, o katerih je menila, da bi v mednarodnem svetu v nasprotnem slučaju naši državi lahko močno škodovala. Te tri sile so bile: katolicizem, prostozidarske lože in delavsko gibanje II. internacionale. Kot mlada država, ki je nastala šele z mirovnimi pogodbami, se je Jugoslavija točno ravnala po vseh določenih pogodb, saj je na njih bazirala; zato pa je morala upoštevati tudi vse institucije, ki so jih mirovne pogodbe ustvarile, kakor Društvo narodov in temu društvu priključeni Mednarodni urad dela, čigar važno določilo pravi, da si smejo delavci ustvarjati svobodne strokovne organizacije.

Smer naše notranje politike smo mogli v dobi diktature razbirati samo iz oseb, ki so bile v vsakokratni vladi. Kmalu se je namreč pokazalo, da vlade notranje niso bile enotne, nego so posamezne osebe zastopale različne mere: v isti vladi smo imeli često konservativce, gospodarske liberalce, po zmagi fašizma v Nemčiji so nekateri postali celo prijatelji takih metod pri nas, oziroma so vsaj s takimi metodami koketirali.

Pri presoji notranjepolitičnega položaja v državah, kjer vladajo diktature, se moramo zavedati še nečesa: Ker vlade niso odvisne od parlamenta, ne vladajo v resnici same, nego so vse bolj odvisne od drugih, realnih sil, kakršne so n. pr. ta ali ona skupina kapitalistov, junkrstvo, vojska itd. Saj je celo v demokratični weimarski Nemčiji odločilno vplivala na vladu — reichswehr, ki je imela pri tem svoje cilje.

O današnjih razmerah iz umljivih razlogov ni lahko govoriti. Vendar pa naj nekaj omenimo: dočim namreč vlade do junija t. l. niso z vsemi svojimi parlamenti imele nikake baze med ljudstvom, čeprav so jo skušale umetno ustvariti, ima današnja vlada vendar malo širšo bazo, ki na njej stoji; njeni pristaši so slovenski klerikalni kmetje, bosanski muslimani in srbski radikali, vendar med njimi samo en del. Ta baza je dovolj majhna in vprašanje je, ali se ne bo še bolj zožila. Gospodarska kriza, ki se je zostrila še zaradi nesposobnosti bivših režimov (kdo bi se ne spomnil raznih »žitnih monopolov«!), zahteva nujne rešitve, ljudje zahtevajo dejanj. Današnjo vladu bi smeli imenovati nekako »srednjo reč«:

dela s starim parlamentom in s starim aparatom, kar jo ovira, obenem pa obljubljuje nove politične zakone.

Delavski razred ima pri vsem tem svoje interese, ki jih lahko zastopa samo sam. Ker pa jih lahko zastopa samo v demokraciji, mora podpreti vse težnje, da do te demokracije čim prej pride. Razumljivo pa je, da njegovih ekonomskih interesov ne more zastopati ne današnja vlada ne meščanska opozicija: zato bo moral hoditi svojo pot, če bo hotel kaj doseči, in hoditi bo moral enotno.

d) Slednjič moramo upoštevati pri določitvi taktike tudi moč delavskega razreda. Ta moč ne zavisi samo od njegove številčnosti, nego predvsem od njegove organizatorične povezanosti in od stopnje njegove izobrazbe. Še tako številen proletariat pomenja malo, če ni organiziran v enotno borbo; še tako močne organizacije pa tudi niso mnogo vredne, če si njihovi člani sami niso dovolj na jasnem o svojem hotenju. Kako je v tem oziru pri nas?

Najprej se moramo zavedati, da moramo upoštevati pri nas celotno delavsko gibanje v vsej državi. Najsi je namreč delavsko gibanje v eni pokrajini še tako razvito, pomenja prav malo, če ni razvito tudi drugod: v tem slučaju se pač čuti njegov vpliv v dotični pokrajini, ne čuti se pa vpliv na celotno državno politiko.

Naša država sestoji iz pokrajin z različno razvito produkcijo. Dočim imamo v Sloveniji in večjih mestih čisti kapitalizem, vladajo ponekod še v celih pokrajinah pravecatriarhalne razmere (južna Srbija, Črna gora, Hercegovina itd.), ki jih je kapitalizem šele komaj začel razkrajati. Vprav iz različno razvite produkcije izvira vsa neenotnost delovnega ljudstva pri nas: dočim imamo v Sloveniji in po večjih industrijskih središčih Hrvatske, Banata in sev. Srbije že pravega industrijskega delavca proletarca, drugod še o njem ni govora. Beda sicer sili ljudi povsod, da si iščejo dela in kruha po mestih; ker pa tam ni industrije, ki bi jih zaposlila, ostajajo neizučeni pomožni delavci, ki se dajo uporabljati predvsem samo za težaška dela. Takih od grude odtrganih delavcev imamo cele armade in zaradi medsebojne konkurence in nizkega življenjskega standarda so pripravljani zidati ceste, regulirati reke, sekati gozdove ali kopati premog za mezdo, ki zadošča — za kruh in čebulo. Smisel za organizacijo se kajpak med njimi še ni ukoreninila, zato ostajajo v ogromni večini neprosvetljeni, slepo vdani »usodi«. Moderni socialnopolitični zakoni se v takih razmerah ne izvajajo. Težka agrarna kriza na eni strani, ki povzroča, da se ljudje ne morejo preživljati od poljskega dela, na drugi pa pomanjkanje industrije — to sta vzroka, da vladajo na našem jugu take razmere. Misel, da bi se dalo trboveljskega rudarja, tega modernega proletarca, preseliti v rudnike na jugu, je brezplodna. Prva naloga strokovnih organizacij na našem jugu in njihovih vodilnih funkcionarjev bo: premisliti, kako zagrabitati ta proletariat.

Zmeraj in povsod se pri nas poudarja, da smo agrarna država, poudarja se celo, da smo bogata agrarna država. Pri vsem splošnem

poudarjanju te krilatice pa ne smemo pozabiti, da imamo dokaj pasivnih pokrajin, kakor: Slovenijo, zlasti pa vse naše kraške predele razen Bosne. Agrarna reforma je do konca izvedena samo v Srbiji, v žitnici naše države — v Banatu — imamo veleposestva, ki delajo na njih poljski delavci. Neracionalizirani način obdelovanja polja, ki se vrši na jugu še celo z zastarelim in primitivnim orodjem, naraščanje kmečkega prebivalstva, čigar sinovi ne najdejo kruha ne na dediščini svojih očetov ne v mestih — vse to povzroča pri nas še zlasti občutno poostritev agrarne krize. Kmet je prisiljen hraniti doma številno družino, ki ne more več ne v Ameriko in ne v mesta na delo, prodajati pa mora še pridelke, da ima za davke, sol, petrolej, obleko, obutev, orodje itd. Toda vprav poljski pridelki nimajo nikakršne cene. Posledica je bila zadolžitev našega kmeta že v času konjunktura. Danes mali kmet v bistvu ni več lastnik ne svojega zemljišča niti ne svoje strehe, ki sta preobloženi s hipotekami. Sloj, ki je do svetovne vojne in še dalje najtrdnije stal na stališču zasebne lastnine, prav za prav ni več lastnik, nego dela za finančni kapital. Tako zvana »kmečka zaščita« na tem dejstvu ničesar ne izpremeni. Druga naloga našega gibanja je zato vprašanje — kako zajeti vanj našega sproletariziranega malega kmeta. Vprav to delo bo silno težko, ker prevladujejo v tem sloju silne iluzije.

Povsem naravno je, da moderna industrija uničuje malega obrtnika, ker producira ceneje, hitreje in v nesorazmerno mnogo večjih masah kakor obrtnik, ki dela s primitivnim orodjem. To uničevanje se je vršilo ves čas kapitalističnega gospodarstva, kajti zavedati se moramo, da je rokodelec ostanek predkapitalistične dobe. Razlika med некоč in danes je samo ta, da je prej uničeni, sproletarizirani obrtnik našel delo kot delavec v tovarni, danes pa tega dela ne najde, zato je izročen propadanju. Zajeti tega malega obrtnika, ki živi danes med »biti« in »ne biti« — je naša tretja naloga.

Iz vsega povedanega sledi, da imamo vkljub maloštevilnosti industrijskega delavstva pri nas vendarle ogromno množico sproletariziranih mas, ki jih je treba samo zajeti in včleniti v gibanje. »Kako« — je seveda vprašanje naše organizatorične sposobnosti in naše taktike. Vsa ta ogromna množica z vsemi njenimi silami, ki spe v njej, pomenja malo ali pa celo nič, dokler ni organizirana, kajti šele v organizaciji se speče sile zbude, šele z njo se da kaj doseči: dokler ni organizacije, ki bi vodila organizirano borbo, ki bi sile usmerila v pravo smer, je vsa ta množica razbita v pozasemnike, v atome, izmed katerih vsak nekaj hoče, a si ta »nekaj« niti ne zna prav predstavljati. In če si ga zna tudi predstavljati, ne pozna poti do njega.

In zopet se moramo zavedati, da bo pot k organizaciji celotnega delovnega ljudstva dolga, zelo dolga, grapava, težka in mučna, zahtevala bo koncentrirane preudarnosti in železnih živcev. Velikih stvari se ne ustvarja v kratkem času. Saj nas izkušnja uči, s kolikšnimi mukami je često v zvezi celo organiziranje najnaprednejšega družbenega razreda: industrijskega proletariata. In v naši reviji smo že neštetokrat poudarjali žalostno dejstvo, da je n. pr. izmed 80.000 v Sloveniji zaposlenih delavcev bilo organiziranih v kulturni organizaciji komaj 2000. Koliko jih je strokovno organiziranih in koliko jih stoji apatično ob strani, bi vedela povedati Strokovna komisija. In vse to v Sloveniji, ki je v tem oziru v naši državi še najnaprednejša pokrajina.

Svetovno delavsko gibanje je močno tedaj, kadar skuša v okviru možnosti v vsaki deželi kolikor moči napredovati. Okvir možnosti predstavljajo za nas gorenje ugotovitve, ki moramo po njih izbrati naše bližnje naloge in našo taktiko. Pri tem pa naj pripomnimo, da se vsaka stvar razvija; kar smo zgoraj ugotovili, velja za danes in ta »danes« zahteva njemu ustrezajočo taktiko. Kakor hitro se bo kaj izpremenilo, se bo izpremenila tudi taktika.

Ker moramo biti pripravljeni na dolgo dobo razvoja, je naša prva naloga: pridobivanje širokih množic za socialistično idejo. V naši reviji smo že često poudarili, da je socializem gibanje množic, da je uresničljiv šele tedaj, če ga množice res zavestno hočejo. In prav tu se nam odpira najširše polje dela; če tega ogromnega dela ne bomo izvršili, se bo nad nami maščevalo.

Množice pa se dajo pri nas pridobivati samo na **legalni način**, izkoriščujoč vse možnosti, ki nam jih nudi zakon. Ilegalnost odklanjamo, ker nikamor ne vodi — razen v nepotrebne žrtve. Ilegalna propaganda je sposobna namreč samo za dežele, kjer je socialistično delavsko gibanje docela zatrto, predvsem torej za fašistske dežele.

Instrument legalnega pridobivanja množic pa so **delavske organizacije**, ki vrše svojo nalogo na dvojni način: s poučevanjem in z akcijami, ki so v prid delovnemu ljudstvu. V organizacijah se šele nauče ljudje praktičnega dela, organizacije so najboljši lek zoper kvarne iluzije, organizacije šele ustvarjajo iz množice enotnost. Zato je treba delavske organizacije varovati ko punčico v očesu. Kdor jih razdvaja ali izpostavlja nevarnosti razbitja ali uničenja, ni škodljivec samo delavskega pokreta, nego škoduje tudi socializmu, ker onemogočuje, da bi se množice zanj pridobivale.

Akcije, ki jih naj organizacije vrše, pa so dvojne. Strokovne organizacije vodijo **ekonomsko akcijo**: borbo proti zniževanju mezd, za izpolnjevanje socialne zakonodaje, za 40 urni delavnik, za vse primitivne delavske pravice, ki pa so ogromne važnosti. Zavedati se moramo, da spavperiziran proletarijat za borbo ni sposoben. — Politična delavska stranka pa bo morala — kadar bo ustanovljena — voditi politično borbo, in sicer zaenkrat zopet za najprimitivnejše politične zahteve delovnega ljudstva, kakor so: svoboda tiska in govora, za demokracijo.

Vsa ta borba za najbližje konkretne cilje, se mora vršiti organizirano in enotno. Razcepljen proletarijat še nikoli ni mnogo dosegel, ker uporablja vso svojo energijo za — medsebojno borbo. Kdor v današnjih časih cepi delavstvo, ko gre vendar za njegov biti ali ne biti, kdor ne vidi našega položaja, kdor cepi delavstvo celo v borbi za najprimitivnejše pravice, temu enostavno ne moremo verjeti, da je socialist.

Resni položaj proletariata po vsem svetu zahteva tudi borbo proti — frazi in čvekaštvu. Kdor mnogo govori, malo dela — to ve povedati že narodni pregovor. V normalnih časih fraze ne škodujejo toliko ko v časih, ko se mora delavstvo šele boriti za svoje uveljavljenje, ko nesmiselni čin lahko v hipu podre vse, kar se je s težavo ustvarilo. Frazer bega ljudi in jim hromi moč in prodorno silo s tem, da jih s frazami odvaja od stvarnosti. Škodljivo pa je tudi vsakršno izzivanje. Razrednozavedni borec in izzivač, ki bi izzival oblast ali podjetnika iz gole objest-

nosti, on je pa človek, ki se zaveda vse resnosti borbe, in zato ima tudi razvit čut odgovornosti.

Od spretno pretehtane taktike, ki nam jo narekujejo dejanske razmere, in pravilne ter enotne borbe za najbližje cilje, je odvisna naša bodočnost. Od obojega je odvisno, ali si bomo ustvarili s tem temelj, na katerem bomo potem zidali dalje.

Ivan Toplikar, Frideric Engels

10. Reakcija in gospodarska prosperiteta

V desetletju od 1850—1860 je vladala po vsej Evropi huda reakcija. Že v revoluciji l. 1848 je napravilo nemško meščanstvo iz strahu pred delavstvom kompromis s fevdalci, ki so sedaj z neokrnjenimi pravicami vnovič zavladali, prav tako pa je bila tudi avstrijska vlada sestavljena skoraj iz samih fevdalcev. Parlamentov v nemško govorečih deželah ni bilo več, vse politične svoboščine so bile odpravljene. V Franciji si je l. 1851 posadil cesarsko krono na glavo Napoleon III. ter uvedel dobo bonapartizma, pri čemer se je naslanjal predvsem na malomeščanstvo in lumpenproletariat. Delavsko gibanje je bilo v vseh teh deželah uničeno, proletariat se v njih vse desetletje ni opomogel od udarcev, ki so ga zadeli med revolucijo. Evropa je bila rešena »rdeče nevarnosti«, še več: dosegla ni niti meščanske demokracije. Vendar se pa tok zgodovine ni dal zaustaviti. Česar ni dosegla revolucija l. 1848, to so polagoma dosegle naraščajoče produktivne sile, ki so izpodkopavale fevdalizmu tla. Fevdalne vlade so namreč sicer v nemško govorečih deželah imele politične vajeti v svojih rokah, v gospodarstvu pa so morale pustiti proste roke buržuaziji, ki se je s to rešitvijo zaenkrat zadovoljila. Tako je doba politične reakcije pomenjala obenem tudi dobo gospodarske prosperitete: povsod so se zidale nove tovarne in nove železnice, odpirali so se novi rudniki. Vse to je imelo za posledico močno utrditev buržuazije, obenem pa seveda tudi številčno naraščanje delavskega razreda. Gospodarsko okrepljena buržuazija je začela zahtevati delež na vladi, ki ga je kasneje tudi dobila: v 60. letih se začno obnavljati politične svoboščine, brez katerih velekapital ni mogel več napredovati.

Ko je prišel Engels v London, so bili časi liberalne ere v Evropi še daleč, povsod je triumfiral reakcija — in v to situacijo se je bilo treba vživeti. V London ni prišel brez iluzij; ko pa so bili odkriti bogati zakladi kalifornijskega zlata, je vedel, da se je čas revolucije za dolgo dobo odmaknil. Zato si je bilo treba nekako urediti življenje in prav v tem se nam pokaže Engels kot človek in prijatelj v najlepši luči. Poznal je dobro zle posledice emigracije na človeka, obenem pa je tudi vedel, da je Marx s svojo ženo vred v domačem gospodinjstvu slab gospodar. In prav Marx je hotel rešiti materialnih skrbi, da bi se lahko docela posvetil znanstvenemu delu. Zato je odšel Engels novembra 1850 kot zastopnik svoje familije iz kontor tovarne Ermen in Engels v Manchester in je z dohodki iz te svoje službe preživljal vso Marxovo družino. Pisma, ki sta si jih oba prijatelja pisala, so polna denarnih vprašanj. Če bi po pismih izračunali celotni znesek, ki ga je Engels odstopil v tem času Marxu, bi videli, da znaša celo premoženje. Sam je moral živeti zato precej skromno

in si je najel tudi ceneno stanovanje. Le kadar je prišel v Anglijo oče, s katerim se je vsaj na zunaj zopet izmiril, si je najel za nekaj časa boljše stanovanje.

Iz prejšnjih poglavij razvidimo, da sta se vrgla Marx in Engels že v Bruslju v politični vrtinec s tem, da sta skušala dobiti vodstvo evropskega delavskega gibanja v svoje roke, deloma pa s tem, da sta skušala tudi s članki na to gibanje v svojem smislu vplivati. Zmagovita reakcija pa je začela sedaj trgati vse vezi, ki so ju vezale na to gibanje, ki je po revoluciji itak plahnelo. Ko sta prišla v London, sta sicer upala, da bo drugače, toda že usoda londonskega »Novega renskega časnika«, ki je moral prenehati izhajati, ju je poučila o obratnem. Edino s Komunistično zvezo sta imela sedaj že vezi, a tudi ta ni več dolgo živela. Pruska reakcija je namreč začela proti njej zbirati material, nespretno je falzificirala njene sejne zapisnike in tako se je začel v Kölnu znameniti proces, ki je za nekaj časa obrnil oči napredne Evrope nase. Marx se je močno trudil, da bi dokazal policijske mahinacije in je pošiljal svoj material nemškimi odvetnikom, ki so zagovarjali obtožence. 13. novembra 1852 pa je Marx zvezo sam razpustil z izjavo, da se v takih razmerah z Nemčijo ne da več vzdrževati vezi.

Tako je prišel za oba čas, da se docela posvetita znanstvenemu delu kot pripravi za bodočnost. Engels je prišel sedaj na odločilno misel: spoznal je, da se časnikov ne izplača več izdajati, pač pa naj Marx v tej dobi političnega zatišja v debeli knjigi obrazloži zakone kapitalističnega gospodarstva, ki naj kasneje tvorijo podlago za novo delavsko gibanje. Tako je začel Marx pripravljati gradivo za svoje življenjsko delo »Kapital«, vendar pa je šlo to delo — kakor bomo videli — le počasi izpod rok.

Oba sta bila torej docela osamljena: skrbeti jima ni bilo treba za nobeno stranko več, posvečala sta se samo znanosti. Hranila sta se za bodočnost, ki sta bila o njej prepričana, da bo njuna. Pričakovala sta, da bo gibanje oživelo ob prihodnji krizi, upala sta, da bo tedaj vzvalovala Evropa v novi revoluciji; pri tem še nista vedela, da je bila revolucija l. 1848. zadnja, ki ni nastala po izgubljeni vojni. — Ta samota je imela kajpak za oba tudi zle posledice, tem bolj, ker sta bila rojena ne zanjo, nego za vodstvo gibanj, ki preobrazujejo svet. Dogodki med londonskimi emigranti so zlasti še Marxa napravili za cinika, pa tudi Engels, ki je bil temperamentnejši od njega, je rad žalil ljudi, ki so se mu skušali približati. Oba nista čutila nikakega nagnjenja do popularnosti in sta ljudi, ki so se sicer smatrali za socialiste, ki pa niso sledili njunim znanstvenim dognanjem, obkladala s priimki iz živalskega sveta. To njuno nasprotovanje vsem in vsakomur je mnogo pripomoglo, da jima mnogi prav radi njune izoliranosti niso sledili. Da pa nista oba v tem ozračju propadla, ju je rešila samo vera v bodočnost.

V Manchestru se je Engels prav težko vživel. Bil je sicer zadovoljen, da se je rešil preklarij med londonskimi emigranti, močno pa je pogrešal Marxa, s katerim si je redno dopisoval in v pismih izmenjeval z njim misli. V Manchestru se je zopet tesneje oklenil svoje družice Mary, ki jo je imel prav rad. Pri njej se je ob večerih odpočival od dela v kontorju in od znanstvenega študija. Zabave je iskal še v dobrem vinu, razen tega pa je gojil sabljaški in plavalni sport. Vkljub femu pa je l. 1857 resneje obolel in je iskal zdravja na morju. Značilno je, da se je Marx, hoteč pomagati prija-

telju pri zdravljenju, poglobil v medicinski študij, ker ni zaupal zdravnikom.

Prosti čas je uporabljal Engels za študij. Študiral pa ni brez cilja, nego se je ukvarjal zlasti s takimi znanostmi, ki so bile v kakršnikoli zvezi z delavskim gibanjem. Predvsem se je posvetil vojaškim znanostim, zavedajoč se, da v revoluciji zmaguje vojaška tehnika; v teh znanostih je dosegel izredne uspehe. Poleg tega se je učil različnih jezikov, zlasti se je seznanil z ruščino; s tem študijem se je skušal seznaniti z različnimi narodi. Vrh vsega tega se je poglobljal še v naravoslovje in znanost o rasah.

Tako impulziven človek, kakršen je bil Engels, se s samim študijem ni mogel zadovoljiti, ker ga je nenehoma gnalo v udejstvovanje. Udejestvovati pa se je mogel zaenkrat zopet samo s peresom. Marx in Engels sta menila, da je najprej potrebno obračunati z vsemi emigranti v posebni brošuri, ki sta jo nameravala izdati anonimno. Brošura naj bi nosila naslov »Veliki možje v izgnanstvu«. V njej obravnava posamezne revolucionarje, o katerih dokazujeta, da bi pri uspešni revoluciji radi napačnih načel itak propadli; rešila jih je samo reakcija, ki jim je pripomogla do svetniškega svita mučeništva. Rokopis sta dovršila, vendar pa brošura iz prav značilnega razloga ni zagledala belega dne. Različne reakcionarne vlade so namreč poslale v London celo vrsto agentov, ki bi naj nadzorovali delo emigrantov in poročali o njihovih naklepih. Tak agent je bil tudi Madžar Bangya, ki se mu je posrečilo, da se je celo približal Marxu in Engelsu. Ko je izvedel, da pripravljata neko brošuro, se jima je takoj ponudil, da jima bo priskrbel založnika. Bangya je z rokopisom odšel — toda ponesel ga je namesto k »založniku« pruski policiji. Tako sta morala priznati, da sta pisala vse skupaj za »pruskega kralja«. — Danes moramo reči, da bi bila ta brošura docela odveč in bi služila samo poglobitvi jarka med obema in ostalimi emigranti, ki bi za oba avtorja itak kmalu izvedeli.

L. 1851. je dobil Marx iz Amerike ponudbo za sodelovanje pri »New York Tribune«, ki je bil najnaprednejši ameriški časnik. Marx bi si s tem sodelovanjem lahko svoj materieli položaj vsaj deloma izboljšal. Ker pa ni še dobro obvladoval angleškega sloga, je namesto njega prevzel pisanje člankov Engels, podpisoval jih je pa Marx. Zlasti je važna serija člankov »Germany, revolution and conterrevolution« (Nemška revolucija in kontra-revolucija); članki so izhajali od avgusta 1851 do oktobra 1852; l. 1896 jih je izdal v nemškem prevodu Kautsky, ki jih je napak označil za Marxove. V njih preiskuje Engels vzroke, zakaj je revolucija morala propasti. Teh vzrokov pa ne išče v slučajnostih, izdajstvih ali napakah posameznikov, vzero pokáže, da moramo vzroke propada iskati pač v razmerah. Glavni vzrok je pač ta, da je radi premalo razvitega proletariata igralo v nemški revoluciji glavno vlogo neodločno malomeščanstvo, ki so se mu pridružili prav tako neodločni kmetje. V člankih se zlasti važna poglavja, ki govore o vlogi teh dveh razredov v družbi in revoluciji, končajo pa se z navodilom, da je treba v odločilnih trenutkih tvegati vse, pa najsi so šance še tako malo ugodne. Kajti v takih trenutkih je poraz po trdoživem boju istega pomena kakor lahka zmaga. — Razen tega je pošiljal Engels v Ameriko še članke o notranjem razvoju Anglije, kajti vprav to deželo je smatral radi najbolj razvitih produktivnih sil za bodoče torišče revolucije. Engels se je pri tem zmotil, ker še ni živel v dobi imperializma in zato tudi ni mogel upoštevati, da bo angleški delavec prav malo revolucionaren, ker bo živel na račun izrabljanja kolonij. L. 1855. je propadlo

v Angliji celo marksistično gibanje, od katerega je še po revoluciji mnogo pričakoval in je zato njegove voditelje skušal pridobiti za svoje gledanje.

Desetletje reakcije pa je vkljub vsemu zatišju prineslo nekaj važnih svetovnopoličnih dogodkov, ki jih je Engels takoj analiziral v člankih, priobčenih v »New York Tribune«. Ti problemi so mu dajali nenehoma pobudo za študij zemljepisnih, narodopisnih, gospodarskih, političnih in vojaških znanosti. Ker je vsak svetovnopolični dogodek pretehtal in preštudiral iz vseh teh stališč, je postal najboljši poznavalec političnih konstelacij v drugi polovici 19. stoletja.

V 50. tih letih je bilo zlasti važno orientalsko vprašanje. Turčija, ki je vladala nad Balkanom, je bila zaostala dežela, ki v družbenem pogledu ni prav nič napredovala in se ni razvijala v smeri kapitalizma. Prav zato pa je postal Balkan in bližnji orient predmet zanimanja vseh kapitalističnih sil, ki so si iskale tod novih trgov. Največji uspeh na Balkanu je imela še Rusija; njena propaganda na Balkanu se je naslanjala na slovanske narode, njen cilj pa je bil s pomočjo od nje zavisnih novih slovanskih držav zavladati na njem. Balkan je Rusija potrebovala predvsem zato, ker ji je bil izhod iz Črnega morja zaprt z Bosporom in Dardanelami. Ruska nadvlada nad Balkanom bi ne pomenila samo porušenja evropskega ravnotežja, nego bi pomenjala tudi občutno oškodovanje zapadnoevropskega kapitalizma. Zato so se zapadnoevropske kapitalistične države Anglija, Francija in Sardinija zvezale s Turčijo proti Rusiji in l. 1854 je izbruhnila takozvana krimska vojna. Ta vojna je dala Engelsu priložnost, da je pokazal uspeh svojega študija vojaških znanosti. V krimski vojni je gledal brezupen boj naroda, ki pozna šele primitivne produkcijske oblike, z narodi z moderno produkcijo. Poseben članek je posvetil tudi panslavizmu, ki ga je Rusija v tej dobi na novo forsirala, vendar se nam pa ni ohranil, ker se je med potjo v Ameriko izgubil. Ukvarjanje z ruskimi problemi je nudilo Engelsu tudi priložnost, da je razračunal z različnimi ruskimi revolucionarji, ki so živeli v Londonu, predvsem z Aleksandrom Herzenom. Ruski revolucionarji one dobe so bili oboževalci ruskega naroda in njegovega primitivnega življenja; verovali so v bogate zaklade njegove duševnosti, slavili so njegovo mistiko, bili so mnenja, da so ruski kmetje rojeni komunisti; pri vsem tem so zaničevali evropsko civilizacijo, o kateri so menili, da samo kvari človeka. Evropo so smatrali za staro, menili so, da je zapisana neizbežnemu prepadu. Nasproti temu proslavljanju primitivnosti, patriarhalnosti in barbarstva pa je Engels proslavljal zapad, njegovo industrijo in je trdil, da industrializacija narod pomlaja. Radi zaostalosti Rusije je menil, da v kapitalističnem družbenem redu ne bo mogla nikoli dohiteti ostalih evropskih držav; zato je videl njeno bodočnost v Aziji.

L. 1857 je pretresla kapitalistični svet velika trgovska kriza, ki se je zezdela Engelsu prvi svetli žarek v temo reakcije. Od nje ni pričakoval nič več in nič manj nego — novo revolucijo. Pisma, ki jih je v tem letu pisal Marxu, so polna veselih upanj, menil je, da je prišel sedaj zopet čas, ko bo lahko zapustil kontor. Novembra je začelo že močno pokati po bankah, decembra pa se je kriza nagloma zopet ustavila. Drugi udarec krize je izostal — revolucije ni bilo. Vzrok, da se je kriza tako hitro ustavila, moramo iskati v kolonizaciji Kalifornije in Avstralije, zlasti pa v dejstvu, da sta se odprli svetu Japonska in Kitajska; v obeh deželah je zavladala silna lakota po blagu, ki jo je evropska industrija komaj sproti lahko uteševala. Kapitalizmu so se odprle nove, še nedotaknjene pokrajine. Z revo-

lucijo zaenkrat ni bilo nič: Marx se je zopet lotil dela pri »Kapitalu«, Engels je ostal v kontorju in študiral naravoslovne znanosti, ki so vprav v tej dobi silno napredovale. Plod tega študija je — kakor bomo kasneje videli — nedokončano delo o dialektiki v naravi.

Omenil sem že, da sta ostala Marx in Engels v dobi reakcije docela osamljena. Dopisovala sta si samo z nekaterimi ožjimi pristaši, kakor z Weydemayerjem, ki je bil v Ameriki, in z Dano, izdajateljem »New York Tribune«. Tudi z Nemčijo sta pretrgala vse vezi. Zlasti se je morala še Engelsu, ki je živel v Manchestru, mestu s trgovskimi zvezami z Indijo, Kitajsko in Ameriko, zdeti Nemčija pravo »zakotje«, ki ga je tako malo zanimalo, da niti nemških časnikov ni več bral. Proti koncu 50. tih let pa sta vendar začela dopisovati z Lassallom, s katerim sta se seznanila že l. 1848. Lassalle je bil razumen in tudi duhovit človek in se je prav tesno oklenil obeh socialističnih samotarjev. V pismih, ki jih je pošiljal v Anglijo, je bil zelo odkrit in ni prav nič slutil, da sta dajala oba vsako njegovo besedo pod povečalno steklo in kritizirala vse, kar jima je pisal. Pravilno pa sta mu štela v zlo, da je koketiral z liberalci in da je imel to slabost, da je vedno skušal priti v višjo družbo. Razšla pa sta se z njim ob drugem važnem svetovnopoličnem dogodku 50. tih let, namreč ob italijanski vojni l. 1859.

Francoski samozvani cesar Napoleon III. je sklenil l. 1858 z italijanskim ministrom Cavourjem zvezo, ki je bila naperjena zoper Avstrijo. Slednja je imela namreč v posesti velik del gorenje Italije. Aprila 1859 se je začela vojna, ki so bili v njej Avstrijci poraženi in prisiljeni skleniti mir v Villi Franki. Ta vojna je zbudila veliko zanimanje v Nemčiji, kajti utrditev Francije je pomenjala zanjo veliko nevarnost. Zato je bila večina Nemcev na strani Avstrije.

Že v začetku vojne je spisal Engels brošuro »*Po in Rena*« ter jo izdal nepodpisano. Brošura je docela vojaškega značaja. Engels si nadene v njej masko oficirja ter skuša Nemce prepričati, naj se brigajo za francosko mejo, ne pa za Italijo, kjer nimajo kaj iskati. Brošura je tako spretno napisana, da so v Nemčiji splošno mislili, da jo je spisal kak generalštabni častnik. Pisec se vnema za enotno Nemčijo z nacionalnimi mejami. Danes nas bo zanimalo še to, da je Engels že tedaj točno povedal, da belgijska nevtralnost ne bo za nemško armado nič pomenila. — Razen te brošure je Engels napisal o vojnih operacijah v Italiji še nebroj člankov, ki so izhajali v »New York Tribune«.

Drugačno stališče pa je glede te vojne zavzel Lassalle. Ker je gledal glavnega sovražnika nemškega zedinjenja v Avstriji, se je v brošuri »Italijanska vojna in naloga Prusije« zavzemal za francosko zmago, ki bi naj Avstrijo oslabela. Engels mu je odgovoril v brošuri »*Savojska, Nizza in Rena*«, kjer odreka Napoleonu III. pravico, da bi anektiral Savojsko in Nizzo, kajti narečje, ki se v teh krajih govori, ni francosko, nego je italijansko. Ob tej priložnosti naj pripomnimo, da se je Engels mnogo ukvarjal z jezikoslovjem in je tudi v tej znanosti dosegel obširno znanje. Nekaj časa je nameraval celo spisati primerjalno slovnico slovanskih jezikov; nameru je šele opustil, ko ga je prehitel naš Miklošič.

11. Svitanje

Nobena reakcija ne traja večno in tako so se začeli v začetku 60. tih let tudi evropski reakcionarni režimi močno krhati. Česar ni dosegla re-

volucija l. 1848., to je polagoma dosegel razvoj, dosegel je zlasti napredek produktivnih sil. V s r e d n j i E v r o p i je začela od prosperitete 50. tih let okrepljena buržuazija zahtevati delež na vladi — tem bolj, ker so jo režimi, ki so bili sestavljeni večji del iz fevdalcev, občutno ovirali pri njenem napredku. V Nemčiji je postajal klic po zedinjeni Nemčiji zmeraj močnejši, kajti male nemške državnice so ovirale povsod razvoj industrije in tudi niso nudile dovolj širokih trgov. Povsod je prodiralo spoznanje, da fevdalci, ki so živeli v duhu v preteklih časih, niso sposobni zastopati koristi velemeščanstva. Zlasti pa se je pokazal fevdalni režim še nesposobnega v Avstriji, kjer je privedel radi ponesrečenih vojn skoroda do državnega bankrota. Ustavna, parlamentarna monarhija — to je postalo geslo liberalnega meščanstva. Tako se je začela tudi delavstvu zopet odpirati pot.

Vreti pa je začelo tudi v R u s i j i, kjer fevdalni sistem še zmeraj ni bil odpravljen in so zahtevali kmetje odpravo tlačanstva. To vrenje je dalo Marxu povod, da je v pismu Engelsu zapisal besede: »Pri bodoči revoluciji bo Rusija hočeš nočeš sorevolucionirala.« Obadva sta začela sedaj računati tudi z Rusijo kot deželo, ki jo je treba kot pozitivno postavko v mednarodnem delavskem gibanju upoštevati.

Pogled obeh pa je bil uprt predvsem v A m e r i k o, kjer se je l. 1861 razvil boj za osvobodjenje sužnje. Dočim se je namreč v severnih deželah Združenih držav že docela razvil moderni kapitalizem s tovarnami in mezdnim delom, so v južnih deželah veleposestniki plantaž, ki so pridelovali na njih predvsem bombaž, zaposlevali še zamorske sužnje, ki za delo niso dobivali drugega ko hrano in streho. Te sužnje so razni trgovci lovili po Afriki in jih izvažali na ameriški trg. Tako sta v Ameriki drug poleg drugega obstojala prav za prav dva družbena reda in konflikt med obema je bil neizbežen. Posestniki plantaž so zahtevali, da se razširi suženjsko delo po vseh državah severne Amerike, severni kapitalizem pa je zahteval njegovo odpravo. Med severnimi in južnimi pokrajinami se je razvila sedaj štiri leta trajajoča državljanska vojna, ki je zmagal v njej naprednejši kapitalistični sistem. Suženjstvo je bilo odpravljeno — vkljub temu da je želel angleški kapital južnim pokrajinam zmago. Angleška tekstilna industrija je namreč uvažala ves bombaž iz Amerike in ta bombaž je bil radi suženjskega dela prav cenen. — Ameriška državljanska vojna je dala Engelsu priložnost, da je v »New York Tribune« strokovnjaško analiziral ne samo vse vsakokratne vojne operacije, nego je napisal tudi nebroj člankov povsem teoretično vojaškega značaja, ki razpravlja v njih o preobrazbi artilerije in o novem načinu vojskovanja, ki je s to preobrazbo v zvezi.

Radi odprave suženjskega dela na ameriških plantažah se je cena bombažu močno dvignila, posledica tega dviga pa je bila težka kriza v angleški tekstilni industriji. Engels, ki je bil sam pri njej zaposlen, je občutil krizo na lastni koži, kajti, dohodki so se mu precej zmanjšali. Vendar pa v to krizo ni stavil nikakih velikih upanj, kajti dogodki po krizi l. 1857 so ga poučili, da je kapitalizem še preveč močan, da bi mu taka kriza izpodmaknila tla.

Zmanjšanje Engelsovih dohodkov je grenko občutila Marxova družina, ki je Engels sedaj ni mogel več tako podpirati kakor prej. Ko je bila l. 1861 še »New York Tribune« prisiljena omejiti dopise iz Evrope, je nastal pri Marxu naravnost obupen položaj. Pisma, ki jih je v tej dobi pisal Marx Engelsu, so polna tožb o denarnih zadevah; enkrat ni mogel izpla-

čati mlekarice, drugič mu je zopet izjavil mesar, da mu mesa ne more več dajati na kredit, hišni gospodar pa ga je gledal postrani radi neplačane najemnine.

Ko je bila beda pri Marxu na višku, je prišel l. 1862 v London na svetovno razstavo Ferdinand Lassalle. Ta je pomagal sedaj Marxu iz zadrege s tem, da mu je podpisal menico, in Marx je z denarjem zamašil vsaj glavne luknje. — Lassalle se je v tej dobi pripravljaj, da bi oživel nemško delavsko gibanje, ki se mu je tudi nameraval postaviti na čelo. Marxa je že to bolelo, še bolj pa je Lassallu zameril, da se ni ravnal po njegovih načelih. Na zunaj sta Marx in Engels sicer gojila napram Lassallu in njegovemu gibanju, ki se je začelo razvijati pomladi l. 1863, nevtralnost, izrekla se nista ne zanj ne proti njemu, v medsebojnih pismih sta pa govorila rada o njem nekako od zgoraj navzdol, zmerjajoč ga z različnimi priimki, kakor »baron Efraim Pametni«, »judovski zamorec«, »revolucionarni kardinal Richelieu« itd. Ko ju je Lassalle povabil v vodstvo novega gibanja, sta povabilo odločno odklonila.

L. 1863 se je Marxov gospodarski položaj zopet tako poslabšal, da je moral zanesti v zastavljalnico vse, kar se je le količkaj dalo pogrešati. Prav v tem času pa je Engelsu umrla njegova Mary. Ta neizobražena irska delavka, ki pa je bila sicer zelo razredno zavedna in tudi prav temperamentna, je Engelsu močno prirasla k srcu — živel je z njo celih 20 let. Ves nesrečen je potožil svojo bol Marxu, pišoč mu: »Niti povedati se ne da, kako je z menoj . . . Ubogo dekle me je ljubilo z vsem srcem.«

Marxovo obnašanje ob tej izgubi bi kmalu povzročilo razdor med obema prijateljskima. Bila je to edina senca, ki je padla med njiju, ki sta si bila sicer prijatelja, kakršnih v svetovni zgodovini le malo srečamo. Ker je ta konflikt s človeškega stališča zanimiv, ker nam precej dobro osvetljuje zlasti Engelsov značaj, naj navedem pisma, ki sta si jih pisala. Pri tem naj pripomnim, da je bil Marx v tej dobi ves obupan; radi slabega materijelnega položaja ga je skrbela usoda njegove družine in ob lastnih skrbih ni prav nič upošteval bolesti, ki je zadela njegovega prijatelja. Za odgovor na sporočilo o smrti je napisal Engelsu 8. januarja 1863 sledeče pismo:

»Vest o Maryni smrti me je prav tako iznenadila kakor pretresla. Bila je prav dobrodušna, dovtipna in je močno visela na tebi.«

(To je vse, kar pove Marx o Mary. Nobene tolažbe potrtemu prijatelju! Takoj nato mu prične obširno razkladati svoj strašni položaj, skozi vrstice se razbere prošnja po odpomoči. Pismo pa zaključuje s sledečim odstavkom:)

»Prav grdo egoistično je od mene, da ti v tem trenutku pripovedujem o teh grozotah. Toda sredstvo je homeopatično.⁴⁾ Vsaka ne-zgoda nam pripomore, da pozabimo prejšnjo. In . . . Kaj pa naj napravim? V vsem Londonu ni človeka, s katerim bi se mogel vsaj prosto porazgovoriti, doma pa igram molčečega stoika, da uravnovesim izbruhe z druge strani.⁵⁾ V takih razmerah mi je docela nemogoče delati. Ko bi vendar namesto Mary . . .⁶⁾ moja mati, ki je itak že tako

⁴⁾ Homeopatija je v oni dobi močno razširjen način zdravljenja, po katerem se ena bolezen izleči z drugo.

⁵⁾ namreč z ženin, ki jo je slab materijelni položaj še zlasti razburjal.

⁶⁾ tu je Marx izpustil nalašč besedo: umrla, ker se je vendar ni upal napisati: od umrle matere bi dobil nekaj dediščine, ki bi ga vsaj za hip rešila iz strašne stiske.

zelo bolehnna in je svoje življenje že docela izživela? Tu vidiš, kakšni čudni domisleki se polaste pod pritiskom posebnih okolišnosti 'civiliziranca'.

Pozdrav!

Tvoj K. M.»

To pismo je Engelsa — razumljivo — globoko užalilo. Teden dni je razmišljal samo o njem, končno je sedel in mu napisal sledeč odgovor in sicer — kar je značilno! — najprej v konceptu:

»Smatral boš v redu, da sta mi to pot moja lastna smola in tvoje mrzlo pojmovanje pozitivno onemogočili, da bi Ti preje odgovoril. Vsi moji prijatelji, vštrevši filistrske znance, so mi ob tej priliki, ki me je res močno pretresla, pokazali več sočutja in prijateljstva, kakor sem ga sploh mogel pričakovati. Ti si pa ta trenutek smatral za primeren, da si mi pokazal, kako tvoj hladni način mišljenja prekaša moje čustvo. [Uživaj svoje zmagoslavje, ki Ti ga ne oporekam.]⁷⁾

Vsa Engelsova uvidevnost se pač izraža iz tega pisma, obenem pa tudi njegovo globoko čustvo. Vkljub temu, da ga je prijatelj močno užalil, obširno razpravlja v nadaljevanju pisma, kako bi se mu dalo odpomoči, in končuje pismo z besedami: *»Napravil bom, kar je v mojih močeh.«*

Marxa je moralo Engelsovo pismo močno pretresti, 24. januarja 1863 pa mu je odgovoril:

»Smatral sem za potrebno, da nekaj časa preteče, preden Ti odgovorim. Moj položaj na eni in tvoj položaj na drugi strani sta onemogočala, da bi situacijo 'hladno' pretehtala.

Zelo nepravilno je bilo od mene, da sem Ti tisto pismo napisal, in takoj sem ga obžaloval, kakor hitro sem ga odposlal. Vendar se pa to nikakor ni zgodilo iz brezsrčnosti. Moja žena in otroci naj mi bodo za pričo, da me je tvoje pismo, ki sem ga dobil zgodaj zjutraj, prav tako pretreslo, kakor bi umrl kdo izmed najbližnjih. Ko sem ti zvečer pisal, sem pisal pod pritiskom zelo obupnih okoliščin. V hiši me je obiskal prekupčevalec zemljišča, dobil sem ta dan od mesarja protest na meno, razen tega nisem imel doma ne kuriva ne živil, Jenny pa je ležala bolna. V takih neznosnih situacijah si ne vem drugače pomagati kakor s cinizmom. Kar me je še zlasti razdivjalo, pa je bilo, da je moja žena mislila, da ti našega položaja nisem dovolj točno opisal.«

To odkrito pismo je Engelsa potolažilo. Odpustil je prijatelju, ki so ga strašne razmere nagnale v — cinizem. Že 26. januarja, torej takoj po sprejemu pisma, mu je odgovoril:

»Zahvaljujem se Ti za Tvojo odkritosrčnost, saj boš sam razumel, kako je predzadnje pismo name vplivalo. Ne da se toliko let živeti z žensko, da bi njene smrti ne občutil kot nekaj strašnega. Čutim, da sem obenem z njo pokopal tudi poslednji kos svoje mladosti . . . Povem Ti, da sem ves teden premišljeval o Tvojem pismu, nisem ga mogel pozabiti . . . Tvoje zadnje pismo mi je v zadoščenje in veselje, da nisem obenem z Mary izgubil tudi svojega najstarejšega in najboljšega prijatelja . . .«

Obenem s tem pismom je poslal Engels Marxu tudi — denar.

⁷⁾ Stavke v oklepaju [ ] je samo v konceptu, v pismu ga je Engels izpustil.

Vse te korespondence bi ne navajal, če bi se nam v njej ne pokazal Engels vprav kot človek v najlepši luči.

Engels je bil torej po tej korespondenci potolažen, kot zdrav človek pa je tudi kmalu prebolel izgubo Mary in je začel intimneje živeti z njeno sestro Lizzy Burns. Kot človek, ki je živel in delal za celotno človeštvo, tudi ni bil vaju pestovati in gojiti svojih osebnih bolesi. Iz osebne žalosti so ga zbudili dogodki na P o l j s k e m, kjer so se Poljaki uprli Rusom. Od te vstaje, ki je zbudila zanimanje po vsem svetu, sta si obetala Marx in Engels vstajenje Poljske in oslabilitev caristične Rusije, ki sta jo po pravici smatrala za glavno trdnjavo evropske reakcije. Vstaja se ni posrečila in njeni voditelji so se raztepli po evropskih mestih kot emigranti. Marx in Engels sta pripravljala o vstaji že posebno brošuro, vendar pa sta to misel opustila, kajti ta vstaja ni imela nikakršnega socialnega značaja: vodila jo je poljska žlahta, ki se je čutila od ruskega plemstva zapostavljeno in ki je menila, da bo v »osvobojeni« Poljski sama zavladala.

Facit prvih let šestega desetletja je bil za obnovitev delavskega gibanja po mori 50. tih let močno ugoden. Odprava suženjstva v Ameriki, vrenje med ruskimi tlačani, poljska vstaja, napredek buržuazije v Nemčiji in Avstriji, prvi začetki popuščanja Napoleona III. v Franciji — vse to so bila dobra znamenja, ki so tudi delavstvu in njegovemu gibanju odpirala pota. Prišel je sedaj čas, da se vnovič organizira. 4. novembra 1863 je bila v Londonu ustanovljena I n t e r n a c i o n a l n a d e l a v s k a a s o c i a c i j a, ki je znana tudi z imenom: I. internacionala. Faktični voditelj te internacionale je postal — Marx, ki je spisal zanjo tudi posebno »Inauguralno adreso« in statute.

Engels je o ustanovitvi I. internacionala izvedel šele štirinajst dni kasneje, ker je bil prav tedaj v nekem morskem kopaljšču. Pri ustanovitvi in tudi dolgo kasneje v njej ni sodeloval, ker je bil podjetnik. Ko pa se je kasneje osvobodil spon, ki so ga vezale na kontor v Manchesteru, in se je preselil v London, je v delo in smer I. internacionala odločilno posegal. Da bomo razumeli njegovo delo v njej, naj jo radi boljšega razumevanja že sedaj na kratko označimo, čeprav je izšla v naši reviji l. 1933. precej obsežna študija o njej.⁸⁾

Internationalna delavska asociacija je bila nekaka strašna organizacija, ki so pripadala k njej delavska društva v različnih deželah kot celote; asociacija je posredovala med njimi zvezo, a je tudi skušala usmerjati njihovo delo. Vrhovna instanca celotne organizacije je bil njen kongres, ki bi se naj vršil vsako leto; delegate so pošiljale nanj vse asociaciji priključene dežele. Naloga kongresa je bila določitev splošnih smernic, obenem pa tudi izvolitev vrhovnega sveta, ki si je izbral iz svoje srede blagajnika in tajnika, za vsako deželo pa dopisujoče člane. Samo ob sebi je umevno, da I. internacionala ni bila v ideološkem oziru nikakor enotna, nego so bile zastopane v njej najrazličnejše smeri, ki so ji — kakor bomo videli kasneje — izpodkopale tudi tla. To je tudi Engels prav dobro vedel; ko mu je Marx v mladostnem navdušenju poročal o njeni ustanovitvi, mu je Engels precej hladno odgovoril: »Sicer pa slutim, da se bo tale nova asociacija kmalu razcepila v teoretično meščanske in teoretično proletarske elemente, takoj ko boste vprašanja nekoliko natančneje precizirali.« In ko so se pojavili prvi spori, je pisal: »Kar mislil sem si, da naivno bratstvo v internacionali ne bo dolgo trajalo.« (Dalje prihodnjič.)

⁸⁾ glej Talpovo razpravo »Karl Marx kot organizator delavstva« v »Svobodi« l. 1933.

Henci Barbusse, Na koncu sveta

Ob Barbussovi smrti priobčujemo pričujoči odlomek, ki tvori 11. poglavje dela »Jasnost«. Pazljivi čitatelj bo iz tega odlomka vojnega romana spoznal, kako počasi in težavno se človek dokoplje do pravega spoznanja. Barbusse popisuje tu življenje navadnega vojaka delavca na fronti. — Op. ured.

Ljudje, ki so morali vedeti, so rekli: »Gremo v Alzacijo«. Drugi, ki so morali še bolj vedeti, so rekli: »Gremo k Sommi«.

Šest in trideset ur smo ležali na tleh živinskega vagona in se peljali. Bili smo stlačeni in utesnjeni med tornistre, krušnjake, orožje in naša iznemogla telesa. Vlak se je često ustavil, preden je smel oddrdati dalje. V spominu mi je zlasti ostalo, da se tako dolgo niti ganiti nisem mogel.

Neki popoldan smo izstopili. Nad nami se je vzpenjalo mračno nebo. Prispeli smo do železniške postaje, ki je bila pravkar bombardirana in porušena. Streha je štrlela v zrak kakor ribja kost. Ta postaja je ležala nad naselbino, ki je bila že napol porušena. In tam je bivalo sredi deževnih ploh in sredi ruševin, ki so bile umazane od osmojenega snega, nekaj družin. Nekdo izmed nas je dejal: »Zdi se, da smo ob Aisni.«

Zlila se je ploha. Iztovorili so nas. Razdelili so nam kruh. Jedli smo drgatajoč, bili smo docela premočeni in prsti so se nam krčili. Jedli smo hlastno in stoječ na cesti; njena mračna sivina je v enakih trakovih bežala k horizontu. Vsak je mislil nase, nikaka skupnost ni vezala več drugega z drugim. Na obeh straneh ceste plitvi, mlakužasti samotni otoki, vse stisnjeno v brezkončnost, suha drevesca nekje, trohnela polja, ki so plesnela od zelenkaste ilovice.

Narednik Marcassin je zapovedal: »Oprtajte tornistre!«

Kam bomo korakali? Nismo vedeli. Korakali smo skozi vaške ruševine. Pri umiku so Nemci v avgustu zasedli vas. Bila je popolnoma porušena in uničevanje je vnovič oživel; pokrila se je z novimi razvalnami in blatnimi ostanki, ki so gnili v popolno trohnenje, ki so se kadili v trohno.

Dež je žalostno ponehal. Zgoraj so zbadali šrapneli v snopih v svetlikajoče se nebo. Deževali so na letalce in iz daljave smo rahlo slišali eksplozije teh izstrelkov. Na blatni cesti smo srečavali avtomobile rdečega križa; koga so vozili, nismo mogli videti. Vozovi so drdrali po umazanih kolotečinah dalje.

Pri prvih korakih smo se zanimali za vse, povpraševali smo kakor potnik v tuji deželi. Neki vojak, ki je bil ranjen, a je zopet ozdravel in ki je šel z nami k svojemu polku, nam je pojasnjeval in neprestano menil: »Pa, to še ni nič. Boš že še videl!« Korakali smo dalje in ljudje so se zopet pogreznili vase.

Tornistra, ki je bila tako iznajdljivo stisnjena, kljubovalna, s patronami napolnjena torba, krušnjak z jermeni, ki so rezali v meso — vse to je drgnilo telo; in pri vsakem koraku ti je mučilo kosti. Bolečina je postala kmalu prav močna in neznosna. Vkljub težki vlagi me je znoj dušil, oviral in slepil. Kmalu sem začutil, da ne bom mogel niti petdeset minut več korakati. In vendar sem korakal dalje in dalje, kajti nikjer se nisem smel ustaviti, in tako se mi je zmeraj še in zmeraj iznova posrečilo, da sem postavil nogo pred nogo. Kasneje sem izvedel, da zmorejo vojaki izpolniti svojo dolžnost samo s skrajnim naponom vseh svojih moči.

Vlekli smo se po mlakužah razmočenih poti, ki so strmele v nočno temo, mrzel veter je rezal in nas stresal. Nekdo, ki se je v garniziji skoroda ubil, samo da bi prišel na fronto, je padel v grincevje, kakor hitro smo se ustavili. Od izmučenosti je bil tako zbit, da smo ga komaj prepoznali, in rekel je, da ima sedaj že dovolj vojne. In mali Mélusson, ki sem ga srečal nekoč v Viviersu, je dvignil k meni svoj obraz, ki je bil ves porumenjen in izmit od znoja. Veke so mu bile kakor s kredo začrtane v čelo in podčrtane z rdečilom; razodel mi je, da se bo dal naslednji dan kot bolen odpeljati nazaj.

Štirikrat smo se ustavili. Bilo je obupno dolgo čakanje, stali smo na brezbarvnih tleh, nad nami je bilo temno nebo, v notranjosti nas je žgalo in vendar smo bili vsi mokri, in čakali smo na mrzlem gričevnatem zemljišču, ki se je nanj končno naslanjala neka vas. Onemogla otožnost se je vpijala v nas. Na kaj smo neki še zmeraj čakali? Nismo vedeli.

Zvečer smo se zvekli v vas. Toda ustavili smo se na cesti. Nebo se je težko stemnilo. Hiše so postale gobaste in plesnobne, zrcalile so se v cestnih mlakužah, končno jih je cestno blato požrlo. Pred našimi pogledi je ležal okrogel vaški trg. Tudi trg je bil mračen, le tu pa tam je bil preprežen s svetlikajočimi se mlakami, ki so sličile staremu zrcalu, ki so ostale na njem samo še posamezne svetlikajoče se ploskve.

Končno so nam sredi noči zapovedali »Naprej«. Merali smo prodirati in se nato zopet z glasnim hrupom umakniti in se poskriti za ovinki, v ulicah in po dvoriščih. Ob svitu bakelj so nas porazdelili v oddelke. Dodeljen sem bil enajstemu, ki je kampiral v nekem dvorcu. Kar je še od zidovja ostalo, se je zdelo, kakor bi bilo pravkar sezidano.

Narednik Marcassin je postal vedja našega oddelka. In tega sem bil — sam ne vem zakaj — prav vesel. Kajti v turobni zmešnjavi se vsak kakor pes oklene obrazov, ki so mu znani. Novi tovariši našega oddelka so izjavili, da smo še zelo oddaljeni od fronte, približno deset kilometrov.

Stanovali smo v hlevu, ki je bil kakor kletka na vse štiri vetrove razbit. Štiri dni bomo tu v miru, nato bomo zopet štiri dni spodaj pri steklarni v strelskih jarkih. To so povedali tovariši, in povedali so še, da bo tako do konca vojne — vsake štiri dni — in da se nam sploh ni treba beliti glave. Te besede so tiste, ki so na novo prišli, potolažile in vrgli so se na slamo. Splošna onemoglost je popustila. Tovariši so pričeli pisati ali igrati karte. Ta večer sem tudi ja z napisal nad pismo Mariji napis: »S fronte«. In bil sem očitno ponosen na to. Doumel sem, kaj je slava. Slava je, če dela kdo, kar delajo tudi drugi, in če sme reči: »Jaz sem bil tudi zraven.«

Dnevi so nam potekali v zatišju. In privadil sem se temu življenju, ki je bilo izpolnjeno z mnogimi vojaškimi vajami, in privadil sem se zaslužnjenju svojega življenja in pozabil sem že na življenje, ki sem ga nekoč živel.

V petek ob treh nastop na šolskem dvorišču v bojni spremi. Na trati, ki je bila sedaj zapuščena, je ležalo izbito zidno kamenje in množica kamenitih obokov, ki so imeli videz nagrobnih kamnov. Veter nas je mrazil in stotnik nas je pregledoval. Brskal je po naših torbah za patrone in po naših tornistrah; bli je namenjen kaznovati vse, ki bi ne mogli dokazati dovoljnega števila patron in železne racije. Ko se je zvečerilo, smo odkorakali. Smejal smo se in peli in korakali po cesti, ki je bila zelo vijugasta. Kmalu nas je izmučenost zmlela in zagrizli smo se v trdovraten molk.

Ko se je znočilo, smo dospeli na spolzko, brezkončno višavo, ki je odražala svojo temno plastasto senco na mračnem oboku, polnem vihar-
nih oblakov. Mnoge črne človeške množice so se spotikale po tem neiz-
merljivem grezničastem potu navzgor, na vseh je rožljalo železo in jeklo.
Ljudje so mrgoleli v to strmo temno brezkončnost, ki so bili iz nje nato
zopet vrženi ven, in drli so se od onemoglosti in jeze. Toda od vseh strani
je grmelo na nas: »Naprej! Naprej!« Lajalo je kakor pasji lajež. Ob sebi
sem zaslišal glas narednika Marcassina, ki je psovajoč grmel: »Naprej!
Naprej! Vse za Francijo!«

Ko smo prispeli na vrh pobočja, smo šli po drugi strani zopet navzdol.
Prišlo je povelje, naj ugasnemo pipe in prodiramo popolnoma tiho. Toda
tam v daljavi je zahrumel svet šumov.

V nočni temi se je nenadoma pojavil nekak izhod. Razkropili smo se
med plitvimi hišami. V zidovju so bile mestoma temne luknje, podobne
luknjam v zemljo, dohodna vrata so bila zabasana z grobljem in tramovi,
v katere so bili zabiti žebli. Tu in tam so kamni kazali sledove zadnjega
razdejanja. Cement in apno. Na hišah in v nočni temi so bili ti beli madeži
vidni, kakor bi jih kdo na novo nabrizgal na zidove.

Neki vojak je rekel: »To je steklarina.«

Ustavili smo se v veži, čije zidovi in okna so bili razbiti. Niti koraka
nismo mogli napraviti, niti za hip se ni dalo sestiti, ne da bi kaj steklenega
ne razbili. Okolico steklarne smo zapustili po vijugasti poti, ki je mrgolela
najprej od črepinj in nato od umazanije.

Najprej močvirje, ledeno in mračno, ki ga je nočno svetlikanje samo
malc prešinjalo. In nato smo dospeli do roba ogromnega žrela, ki se je
samo na pol svetlikal. Dno tega prepada, v čigar okrožju so se v nedogled
kuhali od mokrote težki, tintasti pašniki, je bilo oživljeno od isker in
grmenja.

Nekdo je rekel: »To je kamnolom.«

Korakali smo dalje, brez cilja, brez konca. Korakali smo nizdoli, dr-
čali smo nizdoli, zakopavali smo se v žrela. Tipali smo dalje, trčili smo
v zmešnjavo trenskih voz in prednje čete polka, ki so ga pravkar zamenja-
vali. Korakali smo mimo barak, ki so se naslanjale na to kredasto, okroglo
globel. Toda obroč teme je požrl tudi to globel. Strelji iz pušk so postajali
bližji in bližji, prihajali so od vseh strani. Pokali so češče in češče. Nad
našimi glavami in tudi pod našimi nogami so grmeli topovi.

Nenadoma smo se znašli pred neko jamo. Vsak je moral splezati
vanjo.

Mož, ki je korakal za mano, mi je zašepetal: »To je strelski jarek!
Vidi se pač, kje se začinja, nikoli pa ne vidiš, kje se konča. Toda, nič za
to! Naprej! Naprej!«

Tri ure smo capljali po strelskem jarku. Tri ure smo vrtali v temo in
v samoto. Zazidavali smo se v noč. S svojim težkim tovorom smo zadevali
ob stranske stene. Često so nas ožine jarka močno zadrževale, zlasti, če
so se naši krušnjaki kod zataknili. Bilo je, kakor bi se zemlja nevtrudno
trudila, da bi nas stisnila in zadušila. Ne redko nas je zemlja sama udar-
jala. Korakali smo, nad nami pa so v neznanih pokrajinah, ki bi nam naj
nudile zavetišče, sekali prostor strelji iz pušk.

Nekaj repastih svetlobnih raket je svetlo vzrojilo v nočno pokrajino.
Razkrile so premočeno drobovje jarka in razkrinkale vrsto tesno stisnje-
nih senc. Visoki tovari so pritiskali te sence k tlom in sence so copotale
skozi črno sotesko, obdano s črno blazino, in vse to se je pri valu in proti-

valu zamašilo. Ko pa so zadoneli mogočni gromi iz topov, se je ves nebesni svod razburkal in postalo je svetlo ko podnevi. Nato se je zopet pogrcnil v carstvo teme.

»Pozor! Prosto pot!«

Pred nami se je vzpenjal prsteni zid. Nikakega izhoda več. Nenadoma se je strelski jarek končal. Zdelo se je, da se je nekje drugje zopet nadaljeval.

Mehanično sem vprašal: »Zakaj?« Pojasnili so mi: »Zato!« Potem so še pristavili: »Moraš se pripogniti in steči dalje.«

Ljudje so sklonili vrat in splezali navzgor. Najprej so se pripravili, nato pa so v diru stekli v nezavarovano pokrajino, ki jo je sedaj varovala samo še tema. Treskajoče pokanje šrapnelov, ki je tu in tam pobliskavalo skozi zrak, me je navdalo z grozotno zavestjo, da smo vsi skupaj samo nebogljani in krvavi človeški otroci. Čeprav se je utrujenost oprijela vseh mojih udov, sem se vendar vrgel pri napadu z vsemi silami naprej, ko je prišla vrsta name. Spodbodel sem se, žareč od ogorčenosti, v smer drugega človeškega telesa, ki je bilo preobloženo in bobneče kakor moje in ki je bežalo zmeraj samo naprej, bežalo zmeraj samo naprej. Tudi jaz sem tekkel, da sem pričel izgubljeni sapo. Zatekel sem se v razvejanost potov. Tekel sem dalje in sem videl v teku temo bojnega polja, kako je tleskalo v dežju krogel, kako je bilo preluknjano z luknjami, kako je bilo razmesarjeno od mračno udarjajočih ogromnih izstrelkov. Tekel sem in videl skrižanost križev in fantastično črne kole, ki so stali kakor pogasle baklje v prostoru. Tekel sem dalje pod svodom, kjer se dan in noč borita v neizmernosti med sabo. Polglasno sem rekel prednjemu možu: »Mislim, da sem videl mrliče.« Mož se je zasmel: »Pah, ti in tvoje gnezdo! Bo že ležalo tod precej tega junaškega blaga!«

Tudi jaz sem se zasmel in se veselil, da sem se še enkrat izmazal. Korakali smo zopet dalje, drug za drugim. Zavili smo in se zadevali ob ožino jarka. Sopihali smo pod tovorom. Tovor nas je vlekel k tlom, naša velja nas je gnala naprej. Zmeraj naprej prek samote, ki je stokala in kričala pod strmo padajočimi snopi krogel. Prostor je bil cele sekunde prešinjen z rdečim ognjem in ves prežet s svetlobo. Pot se je vijugala in zavili smo sedaj na desno in zavili smo nato na levo in vsi smo se opotekali v ogromno telo kompanije, ki je slepo drvela k svojemu cilju.

Polnoč. Ustavili smo se poslednjič. Bil sem tako truden, da sem klecnil in se zgrudil na mehka tla, kjer sem ves srečen za nekaj minut obležal.

Takoj sem moral na stražo. Poročnik me je postavil pred strelno lino. Meral sem se postaviti pred luknjo in nato mi je razložil, da se tik pred nami vleče gozdnato pobočje. Gozd so zasedli sovražniki in tam, tri sto metrov na desno, vodi cesta v Chauny. »Tam so oni!«

Stražiti sem moral temni gozd in pri vsakem raketnem signalu paziti na ilovnato cesto, ki je ločila tam v daljavi naše stanišče od zameglene vrste obcestnih dreves. Povedal mi je, kaj naj storim pri alarmu, in nato me je pustil samega.

Sedaj sem bil sam in stresla me je groza. Utrujenost je izčrpala moje misli, iznemoglost je težila moje srce. Stopil sem k strelni lini, odprl sem oči, prežeč sem strmel v sovražno noč, ki je bila nedoumljiva in obložena s skrivnostmi. Menil sem, da vidim povsod sence. Smukale so se skozi brezbarvno prepletanost senc tam na polju in po prepadih gozdne goščave. Bil sem izroččen grozoti in čuvstvu ogromne odgovornosti in komaj sem zatrl tesnobni krik. »Ne!«

Popolna tema se je valila sedaj pred mojimi očmi v vsej svoji strahoti. Negibnost reči se je grmadila pred mano. Nahrbtnik in krušnjak sem si odvezal. Zavil sem se v odejo. Ostal sem tiho in sem stal obkrožen od vojne, ki je brezdušno igrala svoje igro na obzorju. In nad mano živo grmenje topov. Vztrajanje v čuječnosti me je rahlo olajšalo in umirilo. Vse, kar se je tikalo mene, sem izključil iz svojih misli. Kar sem hotel in na kar sem mislil, je bilo samo prežanje in prežanje. Toda ničesar nisem videl, ničesar nisem vedel.

Šele po dveh urah sem se docela zavedel. Začul se je dobrotni korak izmene. Odtrgal sem se od kraja, ki sem bil nanj tako dolgo zasidran, in sem se napotil, da bi se v našem stanišču skrčil k spanju. Stanišče je bilo zelo prostorno, toda tako nizko, da sem se moral na nekaterih mestih po komolcih plaziti naprej, če sem hotel pod težkim, grčavim stropom sploh kam priti. Naše stanišče je bilo polno močne vlage in toplo od ljudi.

Na svojem ležišču sem se stegnil na zdrobljeno slamo, glavo sem položil na tornistro, zaprl oči in bilo mi je dobro. Ko sem oči zopet odprl, sem zagledal gručo vojakov, ki je čepela v krogu. Jedli so iz iste sklede in v temi nizkega oboka so bili njihovi obrazi podobni ugaslim slikam. Noge so jim bile tesno uvrščene krog sklede. Oblike nog so bile nestvoraste, črne in škrbinaste kakor izkopani kamni. Jedli so skupno in brez pribora. Vsak je uporabljal samo svoje roke.

Moj sosed se je pripravljaj, da bi odšel na stražo. Ni se mu mudilo. Natlačil si je pipo in potegnil iz žepa vžigalno gobo, ki je bila dolga kakor trakulja, in dejal: »Ti imaš šele ob šestih stražo. O, prav srečen si lahko!«

Debele cunje dima so se mešale z izhlapevanjem teles naokoli. Tovariš je vse to pozorno opazoval. Okrog nas so ležali ostali, spali so in smrčali. Tovariš je pokleknil predme, da bi svoje reči pripravil, in tedaj mi je svetloval: »Pah, ne stori si nič iz tega! Tu se vendar nikoli nič ne pripeti. Najslabše je pač, da si na vse to privezan. Često ti gre v ude, zlasti, če nisi še zbujen. Toda kasneje, potem pa na vse skupaj spleh več ne misliš. Najslabše je, če si pod prostim nebom. Toda še nobeden mojih znancev ni bil doslej ranjen. Ranjeni so bili samo drugi. Da, fant, dva meseca že in reči smemo, da smo vojno doslej prestali še brez bolečin.«

Ob jutranjem svitu sem odšel zopet k strelni lini na stražo. Grmovje in vejevje nizkega gozdnega grmičevja na pobočju je polno kapelj. Tam pred mano, kjer leži mrtvo polje, ki ga neprestano škrope izstrelki, je vse še prav tako nejasno, kakor je nejasen jutranji svit. Prosto polje je samo približno podobno prostemu polju. Cesta samo površno sliči cesti. Tu in tam razločiš nekaj mrličev. Toda kako majčkena stvar je takle mrlič na polju: je nekaj takega kakor zbrisan cvetlični grmiček, ki ga uničijo že najranjše žuželke. Sončni žarek, ki se nenadoma zablisne. Podoben je nečemu, kar se takoj pogrezne v prošlost.

Tako so minevali dnevi, tedni in meseci. Štiri dneve v najspredejšem jarku. Nato pohod nazaj in zopet pohod naprej, ki je mlel ude. Enolične straže. Oprezovanje po poljski trati. Uspavanje vseh čutov, ki se je iz divje razsežne pokrajine prelivalo na človeka. Puščoba čakanja in čakanja. In potem štiri dnevi miru, ki pa so bili izpolnjeni s pohodi. Potem pregledi. Ceste in reči je bilo treba natanko osnažiti. Povelje je bilo strogo in utegnile so te zadeti najrazličnejše kazni. Tisoč zapovedi in prepovedi, ki si se obuje trdo zadel, če si se le malo ganil. Litanije upanja polnega, breztelesnega, nebistvenega govoričenja v vojnih poročilih; in stotnik, ki je mislil vedno samo na dve sto patronov in na železno racijo v vreči za žrtje.

Polk ni imel izgub, oziroma ni skoraj imel izgub. Kadar smo odhajali, samo nekaj ran in včasih en do dva smrtna slučaja; o tem smo govorili kakor o navadni nesreči. Pretrpeti smo morali samo strašne napore, in če smo pretrpeli napor, mu je sledil nov. Vojaki so trdili, da živimo, če vzamemo tako na splošno, kakor v miru.

Marija mi je pisala: »Piotovi so te zopet prav hvalili.« Ali: »Mladi Trompson je postal poročnik.« Ali: »Ko bi vedel za vse prevare, ki jih počenjajo, da skrijejo zlato! Kajti v zadnjem času so ga začeli povsod pebirati. Ko bi vedel za vse škandale!« Ali: »Pri nas je zmeraj še vse po starem.«

Neki dan smo se vračali v našo vas v zadnji črti. Toda v veliko žalost ljudi, ki so bili že na koncu svojih moči in ki so hropeli pod težo tornister, se tam nismo ustavili. Tako smo s sključenimi rameni korakali skozi večerni mrak dalje. Uro kasneje smo se razkropili med temno zastrtimi hišni vrstami, med mračnimi kažipotmi v neznanem kraju.

Stlačili so nas v sence, ki so kazale čudne oblike. Od tedaj so nas pri vsaki izmeni vtaknili v novo vas, kar smo izvedeli šele tedaj, ko smo vkorakali. Moje ležišče je bilo v kaščah, v katere je bilo treba splezati po lestvi. Ali pa sem stanoval v hlevih, v katerih je bil gobast in zatohel zrak, ali pa tudi v kletih, ki je iz njih neprestan prepil izpihaval duhove po trohlobi. Trohnoba, ki jo je varilo slabo vreme, je visela v razpadajočih, razpoklih kaščah. Držala se je razbitih ogrodič in koč, ki so kakor od boleznij majavo stale v na novo pozidanih vaseh, podobne so bile razvalinam docela razbitega sveta, ki je bil stisnjen sredi v strahoto prepadov in kletnih preduhov.

V spanju smo bili izročeni vetrovom in vremenu. Včasih smo si proti mrazu prav barbarsko pomagali z malimi pečicami za oglje, toda pri tem se ti je skoraj glava razpočila od strupene žerjavice. In kakor hitro smo prispeli kam drugam, smo na vse to pozabili. Začel sem si zapisovati imena nasebin, skozi katere smo korakali, toda izgubljal sem se v temni zmešnjavi teh besed, če sem kasneje bral, kar sem zapisal. In raznolikost in mrgolenje ljudi naokrog sta bili tako zamotani, da sem posamezne obraze poznal samo površno po imenu.

Tovariši so bili z mano dobri, toda zanje nisem pomenjal več kakor vsak drug. Če je v zadnjih črtah delo počivalo, sem brezciljno blodil naokrog. V uniformi navadnega vojaka sem bil kakor izbrisan. Vsak me je tikal. Ženski pogledi me niso zadevali, kajti tu so bili vendar predstojniki.

Tudi častnik ne bom postal kakor mladi Trompson. Pri mojem oddelku bi te tudi ne bilo tako lahko kakor pri njegovem. Sicer bi se morale zgoditi stvari, ki pa se nikoli ne zgodijo. Rad bi prišel v pisarno. Tam pa so bili drugi, ki so bili za tako opravilo manj pripravljeni kot jaz. Menil sem, da sem žrtev krivice.

Neki dan se je pred mojim nosom nenadoma pojavil Termite, stari boter in tovariš iz Brisbilla. Stopil je v četo kot prostovoljec. Bil je še zmeraj tako suhoten in neurejen. Telo mu je kar mahedralo v uniformi. Novi suknjič se je zdel odrgnjen in bilo je, kakor bi si bil škornje narobej obul. Njegov grdi obraz, bleščeče oči, njegova kosmata in polstena lica in njegov jedki glas — vse je bilo kakor nekoč. Sprejel sem ga prijateljsko, kajti sedaj je nameraval preteklost z vojaško prisego zopet popraviti. To pa je tudi takoj izkoristil in me pričel tikati. Govorila sva o Viviersu in

povedal sem mu celo poslednjo novico, ki mi jo je sporočila Marija: Jožef Boncas je napravil izpit za žandarmerijskega častnika.

Toda divjak svoje stare narave še ni odložil. Škilil je vame postrani in mahal po zraku s temno roko, ki je visela na njej bakrena marka. Ta marka je bila prav velika in je bila morda plen iz nekdanjih časov. Na njegovem kosmatem in zabitem obrazu se je zopet pojavilo sovraštvo, ki ga je gojil do vsakega predstojnika in bogatejšega človeka.

Grmel je: »Ti prekleti nacionalisti! Nimajo drugega opravka, kakor da tlačijo idejo o revanši v glave in da zmeraj znova vzbujajo oslarije patriotične lige in parad in čekanja na shodih in v časnikih. Ko pa pride vojna, pa reko: ‚Kar sami se bijte!‘«

»Toda mnogi so vendar umrli v najspredejši črti. Ti so napravili več kot svojo dolžnost.«

Toda revolucionar svoje zlobnosti ni opustil. Bil je sicer nizek po postavi, a vsega tega ni maral kar nič priznati; odvrnil mi je: »Ne, tudi patrioti so napravili samo svojo dolžnost, nič več kakor to!« Nameraval sem se sklicevati na to, da je Jožef Boncas telesno slaboten. Toda pred tem okostnjakom z medlim, polščenenim obrazom, ki tudi ni maral ostati doma, nisem mogel spraviti besede iz sebe. Sploh pa sem sklenil, da teh reči pred njim ne bom več načental. Čutil sem, da je bil v tem poln sovraštva in zmeraj pripravljen, da ti kaj zagrizenega pove.

Marcassin nas ni nikoli zapustil. Držal se je bolj na strani, toda njegov pogled je bil srepo uprt v nas. Radi njegove zlato obšite osebnosti se je celo zdelo, da je postal izobraženejši. Kadar je govoril, ni delal napak.

Razvijal se je prav vsestransko. Možato je skrbel zase. Celu nevarnosti je iskal. Če so morale v noč patrolje, ki so morale korakati preko velikih, golih, od prepadov živih ljudi obkoljenih pokopališč, Marcassin ni nikoli manjkal.

Toda mnogokrat je grmel. Po njegovem mnenju nam je vsem skupaj nedostajalo svetega ognja in to ga je spravljalo v obup. Če nas je dnevna tlaka zmlela, če nas je nepotrpežljivost izmučila, če so nas razočaranja in viharji z mrzlim deževjem razbili, tedaj je narednik vzkipeł: »Kaj ne vidite, da gre za Francijo? Preklete! V hipu, ko gre za Francijo!«

Neko jutro smo se vrnili iz strelskih jarkov. Bili smo bleđi in upadli, vreme je bilo bleđo in upadlo kakor mi. Neki tovariš je hropel in v zadnjih minutah, ko smo se ustavili, je rekel: »Cela stvar je taka, da bi človek kozljal!«

Naredni je skočil k njemu: »Ali se ne sramuješ, ti svinja ti? Ali ne veš, da je Francija prav toliko vredna kakor vse tvoje drekaste kosti in kakor kosti vse drekaste tolpe skupaj?« Vojak se je tresel po vseh udih, toda se je uprl in zagodrnjal: »Francija, kaj pa je Francija? Ali niso Francija vsi Francozi skupaj?«

In tudi tovariš poleg njega, ki ga je izmučenost spodbodla, je dvignil glas: »Seveda! Kajpak! Francija so vsi Francozi skupaj! Konec!« Toda narednik ju je nahrulil: »Preklete! Francija je Francija! In nič drugega! In ti si nič! In tudi ti nisi nič!«

Toda vojak se je izmaknil in si oprtal tornistro. Pred napadajočo vznemirjenostjo predstojnikovo je pač znižal glas, toda trdovratno se je oprijel svoje misli, dihal je težko in nato rekel: »Ljudje, to je človeštvo! Kaj? Ali morda to ni res?«

Marcassin je v hitrem koraku korakal poleg nas. Kričal je in se tresel od vznemirjenja: »Požvižgam se na vse človeštvo! In na resnico, nanjo se

še posebej požvižgam! Saj poznamo tvoje ideje. Svetovna pravičnost. Sedemnajst sto devet in osemdeset.¹⁾ Tudi na to se požvižgam. Na zemlji je samo eno, kar nekaj šteje. To je slava Francije. Bošom²⁾ pošteno v rebra, zavzeti zopet Alzacijo-Lotaringijo in jim odvzeti denar! Samo radi tega so te pripeljali sem, samo radi tega! Ko bo to opravljeno, tudi ne bo kaj več govoriti. To je vendar popolnoma enostavno, celo za tako kamelo, kakor si ti! Če tega ne razumeš, potem pač ne moreš svoje svinjske glave dvigniti, da bi spoznal ideal. Ali pa si socialist. Ali pa si prodan pes!«

Opazoval nas je s prekim očesom, grozeče in jeznorito. In nato se je nejevoljno obrnil od naših vrst, ki so obmolknile. Ko je kasneje korakal mimo mene, so se njegove roke še zmeraj tresle in so mahedrale. Silno me je prevzelo, ko sem videl v njegovih očeh solze.

Čuječ in prepirljiv postopa okoli nas. Težko zatira izbruhe srditosti, kadar ves njegov obraz drgeta od jeze. Sklicuje se na Dérouléda. Meni, da se da vera prav tako zapovedati kakor vse drugo. Neprestano je nesrečen in pobit, ker ne more vsak tako misliti kakor on. Toda njegova moč je res precejšnja. Naj se reče, kar se hoče, lepi in globoki nagoni trdno koreninijo v človeku in so vsak hip pripravljeni, da se razvijejo.

Naš stotnik je bil prevdaren mož. Dal je nekaj na strogost in je za vsako najmanjšo zanikarnost kar razmetaval s kaznimi. Spoznal je, da je narednik navdan z izbornim duhom. Toda stotnik ni bil nikoli tako ognjevit. In vendar se je dobro razumel na ljudi. Rekel je, da sem vesten vojak in da bi moralo biti mnogo takih, kakršen sem jaz.

Poročnik je bil še zelo mlad, toda dobrodušen in pošten fant. Ljudje so mu bili za to hvaležni in so govorili: »Prav pošten fant je. Pred drugimi te je kar groza, če moraš odpreti gobec. In zdi se ti, kakor bi ti bil gobec zalepljen. On, on pa govori celo s tabo, čeprav govoriš oslarije. Če pripoveduješ o sebi ali o domu, kar res ni prav zanimivo, te natanko poslušaj, moj dragi.«

Bla je pomladanska nedelja, in ker smo capljali v novo vas, je bilo prav svetlo v nas. V teh dneh sem ujel nekje Margata, ki je začel zabavljati čez vaške kramarje. Kramar da je pravcati lopov in goljuf.

Stopila sva v hišo, ki je bila pravkar bombardirana. Zid je bil razpokan, notranjost sta napolnjevala dnevna luč in razbito kamenje in vse skupaj se je majalo kakor ladja v vetru. Splezala sva v stanovanjsko sobo te hiše; iz sobe je dihala še vsa njena domačnost in bilo je huje, kakor če bi bila vsa izpraznjena. Soba je kazala ostanke nekdanjega dobrega življenja in nekdanje udobnosti. Tam je stal klavir, iz katerega je štrlel snop strun; tam je stala omara, vsa izkvečena, razbita in z gnijočim lesom, kakor bi jo izkopal iz zemlje. Tla so bila belo oprášena in potresena s kosi zlatih okvirjev, z odprtimi knjigami in raznovrstno podrtijo, ki je skoroda kakor živa zakričala, če si se je dotaknil. Skozi razbito šipo je vihrala zavesa, ki je kakor netopir tolkla s perotmi. Nad dvodelnim kaminom je bilo zrcalo, ki je edino ostalo nepokvarjeno in jasno v okvirju.

Tedaj pa sva si nenadoma postala drug drugemu docela slična. Mladost dolgega zrcala naju je očarala. Kako telesno življenjsko se je svetil pred nama okras v svoji popolni nedotaknjenosti. In oba sva zgrabila za opeko in nihče ni vedel zakaj in z vso najino silo sva razbila zrcalo.

¹⁾ Leto francoske velike revolucije.

²⁾ Boš = francoska psovka za Nemce.

Ušla sva po stopnjicah, na katerih je ležala debela plast umazanije. Šele ko sva bila spodaj, sva se ozrla okrog sebe. Bila sva razburjena in sva se že sramovala tega napada barbarstva, ki je tako nenadoma uklenil najino voljo in dvignil najine roke.

Margat je dejal: »Kaj hočeš? Postajava pač zopet človeka. To je samo človeško!«

Službe nisva imela in tako sva sedla. Zrla sva preko doline. Vreme je bilo lepo. Margatove oči so potovale sem in tja. Nagrbančil je čelo in zabavljal na vas, ker ni bila podobna njegovi domači vasi. Kako smešna misel, da bi morali vas prav tako sezidati! Cerkev mu ni ugajala, zdela se mu je preveč čudna, stolp bi moral stati tu in ne tam.

Tudi Orango in Remus sta prisedla k nama. Večerno sonce je postajalo teže in zreleje. Nekje v daljavi se je razpočila granata. To je bilo kakor bela perjanica, ki se je razkadila v zraku. Smejali smo se temu nenevarnemu udaru, ki je udaril v prazen prostor. Remus je pravilno pripomnil: »Samo če ne udari k nam, potem si kar misliti ne moreš, da udari kam drugam. Kaj ne?«

Potem pa se je dvignil, približno pet sto metrov od nas, oblak prahu v zrak. To se je zgodilo spodaj v vasi in močno grmenje je vzvalovilo prav na višino, kjer smo sedeli.

Orango je na kratko dognal: »Sedaj streljajo spodaj v vas.«

Margat pa je še zmeraj premišljeval svojo staro misel in je zaklical: »Žal, ni udarilo pri vaškem kramarju. Požeruh stanuje prav na drugem koncu vasi. Nu lepo, nič zato! Ta ti navije cene, kjerkoli le more, in ti povrh še pravi: ‚Ce ti ni všeč, pa me piši nekam, fante.‘ Tudi dobro, nič zato!«

Vzdihnil je in nadaljeval: »Preklete, kramarji, to je že od sile. Mi pa naj pocrkamo in poginemo. Kramarja prav nič ne briga. Samo da zajema denar!«

Orango je vprašal: »Kaj mečeš kamen nanje? Saj so bili zmeraj taki. Lopovi v kompaniji!«

Remus se je odkašljaj, da bi dal svojemu glasu poudarek, in je po kratkem odmoru rekel: »Jaz sem tudi tak!«

Nato mu je Margat docela enostavno odvrnil: »Za boga, da, fant, tu se ne da nič napraviti. Sebičnost, ta je vendar nad vse na svetu.«

Remus mu je odgovoril: »Da, naravno, da, ubogi fant, tu se ne da nič napraviti!«

Neki dan smo nosili slamo na ležišča. Tedaj pa je pristopil k meni neki brezpomemben tovariš, in medtem ko smo delali, je dejal: »Rad bi imel, da bi mi razložil, zakaj ni nikjer več nobene pravice. Zahteval sem od stetnika dopust, ki imam nanj pravico. Pokazal sem mu pismo, da mi je umrla teta. Pa mi je odgovoril: ‚Lena škatla!‘ To je vendar preneumno. Sedaj pa mi samo to povej, zakaj se ni začela za vsakega velika pravica, ko se je začela vojna? Tedaj bi se to vendar še dalo urediti. Tedaj ni še nihče rekel: ‚Nočem‘. In sedaj? Sedaj pa je prav narobe. O, saj ne gre samo zame! Toda velepodjetniki, ki spravijo sedaj nenadoma vsak dan po sto frankov več na varno, ko nam tu trgajo glave. In ki spravljajo na varno še svoje sinove in vse zabušante tam zadržaj in slednji imajo desetkrat več besede kakor vojaki tule, ki so že napol pocrkani in ki jih danes ali jutri vendar ne bo nihče zamenjal! In vsa lopovska drhal, ki živi v

mestih s svojimi ženskami, s svojim žrtjem šampanjca in dragulji! Jusserand nam je o tem dovolj pripovedoval.«

Odvrnil sem mu, da je popolna pravičnost nemogoča. Treba je videti samo veliko povezanost reči. Ko sem to povedal, sem se sam zmedel radi trdovratne, nerodne in ogorčene narave tovariševe, ki je skušal iz lastnih sil najti luč!

Ko smo nato preživljali še nadalje enolične dneve, sem večkrat poizkušal, da bi zbral svoje misli o vojni. Toda nisem mogel. Nekateri stvari, ki so mi bile zmeraj jasne, so se mi tudi sedaj zdele jasne. Toda dalje kar nisem mogel misliti. Skliceval sem se na može, ki so nas vodili in ki so bili pametni in so imeli moč. Toda večkrat sem obžaloval, da nimam pri sebi tako dragocenega svetovalca, kakor sem ga imel nekoč v Jožefu Boncasu.

V splošnem se ljudje v moji okolici niso brigali za nobeno vprašanje, ki jim je bilo kakorkoli daleč ali ki je bilo pregloboko za njihov razum. Nikoli niso premišljevali o neizogibni povezanosti trpljenja, ki nas je zajelo. Če so sploh o čem premišljevali, potem jih je morala stvar že neposredno zadeti. Nekateri pa so nenadoma začeli čvekati teorije, ki si iz njih slišal uvodne članke v časnikih. V splošnem pa so obdržali vse, kar ni zadevalo neposrednih reči in osebnih vprašanj, skrbno v svoji nevednosti in nemoči.

Neki večer sem se vrnil v hlev, kjer smo spali. Tam so ležali ljudje kar povprek in počez po razdrobljeni slami. Zopet so se pogovarjali in so prihajali do istega konca. Nekdo je iz pogovora povzel sklep in je dejal: »Samo korakanje, samo korakanje! Drugega nič. To zadošča!«

Prevedel bt. — (Konec prihodnjšč.)

Knjige in knjižnice

Cankarjeva družba bo izdala v oktobru sledeče knjige: 1. Bogato ilustriran Koledar z mnogimi zanimivimi prispevki. Koledar bo letos bolj ljudski, namenjen tudi kmečkemu ljudstvu. — 2. Beer, Zgodovina socializma in socialnih bojev, III. del. V tem delu so zlasti zanimivi opisi zapadnoevropskih kmečkih uporov. — 3. Beer, Zgodovina socializma in socialnih bojev, IV. del. Tu opisuje pisatelj dobo pred francosko revolucijo in revolucijo samo. — 4. Bratko Kreft, Med potniki in mornarji. Zanimiv potopis po Grčiji in Turčiji. — Vse te knjige se dobe za 20 Din.

Kdor doplača še 5 Din, dobi še peto knjigo, in sicer: zanimivo povest Toneta Seliškarka iz našega delavskega življenja.

Javite se pri poverjeniku, ali pa pošite dopisnico na naslov: Cankarjeva družba, Ljubljana, poštni predal 290.

Fran Milčinski, Humoreska in groteska. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani 1935. — Čeprav so humoreske Milčinskega zajete iz malomeščanske okolja in izvirajo tudi iz malomeščanske miselnosti, so vendar prav lepe in vredne čitanja. Snovno so zajete večinoma iz družinskega kroga. Pripovedovanje je tekoče, zanimivo.

Karl Kautsky, Aus der Frühzeit des Marxismus. Založba Orbis, Praga 1935. — Ob 40 letnici Engelsove smrti je izdal Kautsky pisma, ki mu jih je pisal Engels od 1. februarja 1881 do svoje smrti. Korrespondenca tvori važen vir za zgodovino avstrijskega delavskega gibanja.

SLOVENSKA NARODNA PODPORNA JEDNOTA

največja slovenska gospodarska in dobrodelna zadruga v SEVERNI AMERIKI. — Najboljša zavarovalnica za življenje, za bolezni, poškodbe itd. — Posluje v Zedinjenih državah in Kanadi. — Ima približno 50.000 članov v obeh oddelkih in blizu 635 podružnic po raznih krajih Amerike.

PREMOŽENJE NAD 6.000.000* — DOLARJEV

Za nasvete in informacije se je obrniti na:

Glavni urad S.N.P.J., 2657-59 So. Lawndale Ave., Chicago, Ill

Knjigarna Kleinmayr & Bamberg

Ljubljana, Miklošičeva cesta 16. Telefon števil. 31-33

najstarejša
v Jugoslaviji, priporoča
svojo bogato zalogo strokovnih in
zabavnih knjig v vseh jezikih, kakor tudi muzikalij za
petje, klavir in druge instrumente. Knjige in časopise,
v zalogi se ne nahajajoče, dobavlja iz
inozemstva v najkrajšem
času.